

Dinastija Kotromanića u srednjovjekovnoj Bosni

Grlić, Tadej

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:305925>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Njemački jezik i književnost i
Povijest

Tadej Grlić

Dinastija Kotromanića u srednjovjekovnoj Bosni

Završni rad

doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Njemački jezik i književnost i

Povijest

Tadej Grlić

Dinastija Kotromanića u srednjovjekovnoj Bosni

Završni rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, lipanj 2021.

Tadej Grlić, 0122221178

Sažetak

Na prostor jugoistočne Europe, pa tako i Bosne, utjecaj je kroz povijest imalo više država. U srednjem se vijeku najviše osjetio utjecaj Bizanta i Ugarske. U razdoblju od 13. do 15. stoljeća u srednjovjekovnoj Bosni na vlast dolazi dinastija Kotromanić. Prvi je poznati vladar iz dinastije bio ban Stjepan Prijezda (prva pol. 13. st. – oko 1287.). Nakon njega će se izmijeniti nekoliko vladara, a Bosna će svoj uspon doživjeti za vrijeme vladavine Stjepana II. (1292. – 1353.). Događaj koji je obilježio dinastiju jest imenovanje Tvrtka I. (1339. – 1391.) za kralja Bosne 1377. godine. U tom je razdoblju Bosna kao samostalna državna tvorevina bila na svom vrhuncu. Iznenadnom smrti kralja Tvrtka I. polako, ali sigurno, Bosna će pasti pod vlast Osmanskog Carstva. Veliki problem u ovom razdoblju predstavljali su pripadnici „Crkve bosanske“ koji su imali veliki utjecaj na pojedine vladare iz dinastije. Zahvaljujući „herezi“, Bosna je bila pod stalnim pritiskom, osobito Katoličke crkve. Treba spomenuti i feudalne velikaše koji su često dolazili u sukob s vladajućom dinastijom. Tu se kao reprezentativni primjeri ističu Sandalj Hranić (1370. – 1435.), Stjepan Kosača (1405. – 1466.) i dr. Na svom je vrhuncu bosansko kraljevstvo obuhvaćalo veliko područje, koje se u velikoj mjeri prostiralo i na današnju Hrvatsku i Srbiju. Posljednji bosanski kralj i vladar iz dinastije bio je Stjepan Tomašević (1438. – 1463.), koji je ubijen 1463. godine.

Ključne riječi: *dinastija Kotromanić, „hereza“, kralj Tvrtko I., srednjovjekovna bosanska država*

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Prostor Bosne do 12. stoljeća	2
3. Srednjovjekovna bosanska država do dinastije Kotromanić	3
3.1 Prvi poznati vladar Bosne – ban Borić	3
3.2 Bosna u vrijeme Kulina bana.....	4
3.2.1 Crkva bosanska	6
3.3 Vladavina bana Mateja Ninoslava	7
4. Dinastija Kotromanić	9
4.1 Porijeklo.....	9
4.2 Ban (Stjepan) Prijezda	10
4.3 Ban Stjepan I. Kotromanić i prevlast Šubića u Bosni	12
4.4 Sjepan II. Kotromanić i uspon Bosne	14
5. Bosna u doba kraljeva	17
5.1 Kralj Stjepan Tvrtko I. Kotromanić.....	17
5.2 Kralj Stjepan Dabiša i njegova žena Jelena Gruba	20
5.3 Bosanska država od 1398. do 1421. godine	22
5.4 Stjepan Tvrtko II. Tvrtković	25
5.5 Stjepan Tomaš (Stjepan Toma Ostojić).....	27
5.6 Stjepan Tomašević.....	29
6. Zaključak	31
7. Popis literature.....	32

1. Uvod

Razdoblje srednjeg vijeka na prostoru jugoistočne Europe u velikoj je mjeri odredilo budućnost navedene regije. Od prvih slavenskih država pa sve do osmanskih osvajanja odigravaju se mnogobrojni događaji, koji su vrijedni spomena. U nastavku ovoga rada pokušat će reći se nešto više o prostoru koji obuhvaća današnju Bosnu i Hercegovinu. Naglasak će biti na poznatoj bosanskoj dinastiji Kotromanić (1250. – 1463.) i političkim prilikama s kojima su se oni morali nositi. Kako bi se bolje razumjelo stanje u srednjovjekovnoj Bosni pokušat će se prikazati povijest toga područja do dolaska dinastije na vlast. U razdoblju vladavine dinastije, bosanska država svoj će vrhunac doživjeti za vrijeme vladavine kralja Tvrtka I. (1339. – 1391.). Osim o njemu, bit će govora i o porijeklu dinastije, precima i nasljednicima Tvrtka I. te na kraju o propasti države koja se, kao i mnoge druge, nije mogla oduprijeti moćnoj osmanskoj vojsci. Bitan i specifičan čimbenik ovog prostora bila je „hereza“. Tzv. „Crkva bosanska“ imala je velik utjecaj na pojedine vladare dinastije i političke prilike. Pitanja koja se mogu postaviti kada se govori o srednjovjekovnoj bosanskoj državi su: u kojoj mjeri je ta državna tvorevina pod dinastijom Kotromanić bila samostalna i neovisna, koliki je bio utjecaj Ugarske, koliki je bio utjecaj Katoličke crkve, je li se Bosna mogla duže održati ili bolje oduprijeti Osmanskom Carstvu? Cilj je ovoga rada dati odgovor na navedena pitanja.

2. Prostor Bosne do 12. stoljeća

Prostor jugoistočne Europe i Bosne tijekom cijele povijest bio je nestabilan. Na tome su se području miješali razni narodi, susretale mnoge kulture i vodili brojni sukobi. Sve je to dovelo do velike izmiješanosti stanovništva. Današnje stanovništvo Bosne može se smatrati slavenskim. To je skupina naroda koja je odigrala veliku ulogu u povijesti ovoga prostora i s njima započinje „prava“ povijest Bosne. Najstariji stanovnici na prostoru Bosne, o kojima imamo povijesne podatke, bili su Iliri. Iliri su na prostoru Bosne prije svega nastanjivali njezin zapadni dio, a miješano ilirsko-keltsko pleme Skordiska nastanjivalo je njen sjeveroistočni dio. Navedena plemena bila su pod velikim utjecajem tada još moćnog Rimskog Carstva, a zabilježena je pobuna ratničkog plemena Desitijata (nastanjivali su srednju Bosnu) koja je ugušena 9. godine poslije Krista. Nakon navedene pobune, sve su ilirske zemlje bile pod vlašću Rimljana. Teritorijalno gledano, Bosna je pripadala rimskoj provinciji Dalmaciji, a samo je njen sjeverni dio pripadao tadašnjoj provinciji Panoniji.

Početakom 3. stoljeća događaju se promjene na današnjem prostoru Bosne. U to vrijeme germanska plemena Gota počinju zauzimati Balkan. Nakon svojih osvajanja, Goti su se povukli i osnovali svoje kraljevstvo u današnjoj Italiji i Dalmaciji. Zadržali su se na navedenom prostoru sve do 6. stoljeća, kada ih s Balkana istjeruje bizantski car Justinijan (483. – 565.). Naravno, nisu svi Goti protjerani tijekom bizantskih pohoda, a oni koji su ostali ubrzo su se asimilirali s lokalnim stanovništvom. Bitno je napomenuti kako je od tada Bosna postala dio Bizantskog Carstva ili je barem ovisila o njemu. Uz Gote su tijekom 4. i 5. stoljeća na prostor Balkana počeli prodirati i Huni iz Azije. Svi navedeni narodi ili plemena nisu imali nekakav velik i presudan utjecaj na samu Bosnu, a to se mijenja dolaskom Slavena i Avara u 6. stoljeću. Na početku su Slaveni i Avari koegzistirali na ovom prostoru, a početkom 7. stoljeća Avari su protjerani od strane bizantske, hrvatske i bugarske vojske. Slaveni su najvjerojatnije prodrli u Bosnu početkom 7. stoljeća, a nakon toga počinje asimilacija svih naroda koje su zatekli na tom prostoru.

Do dolaska dinastije Kotromanić u Bosni će se izmijeniti nekoliko političkih autoriteta i osvajača. Promjene koje su bitne za Bosnu počinju se događati usponom Franačke države krajem 8. i početkom 9. stoljeća. Franci su uspjeli uspostaviti svoju vlast u dobrom dijelu sjeverne i sjeverozapadne Bosne, a taj će teritorij biti pod njihovom vlašću sve do 70-ih godina 9. stoljeća. S druge strane, u današnjoj Hercegovini i Crnoj Gori svoju je vlast u 9. stoljeću uspostavila Raška. Početkom 10. stoljeća hrvatska država jača pod kraljem Tomislavom (910.

– 928.), a veći dio Bosne pripadao je njegovu kraljevstvu. Nakon njegove smrti Bosnom je počela vladati Raška koja je priznavala vrhovnu vlast Bizanta.¹

Daljnje podatke o Bosni nam donosi car Konstantin (905. – 959.). On govori kako Bosna u to vrijeme nije imala svoga vladara, a bila je podložna raškom knezu Časlavu (890. – 960.).² Nakon Raške, teritorijem Bosne ponovno je zavladała Hrvatska u vrijeme kralja Krešimira (935. – 945.), a nakon nje, početkom 11. stoljeća, moćno Bizantsko Carstvo pod Bazilijem II. (958. – 1025.), koji je natjerao Hrvatsku i Rašku da priznaju bizantsku vrhovnu vlast. Događaj koji je mnogo toga odredio, bio je stvaranje personalne unija Hrvatske i Ugarske 1102. godine jer od tada počinje sve više jačati ugarski autoritet na prostoru Bosne. Veliki utjecaj na političku situaciju u 12. stoljeću je i dalje imao Bizant. Ipak, u vrijeme dinastije Komnen (1057. – 1185.) sve se države na ovim prostorima, pa tako i Bosna, okreću Ugarskoj. Prvi ugarski vladar koji se spominje kao kralj na teritoriju Bosne bio je Bela II. Arpadović (1108. – 1141.), koji je 1135. godine bio kralj Rame. Njegov nasljednik, sin Ladislav (1131. – 1163.), dobiva titulu bosanskog vojvode, a u njegovo ime vlada ban.³ Tijekom 12. stoljeća banska vlast bila je sve veća i samostalnija, a daljnje promjene događaju se 70-ih godina 12. stoljeća, kada Bosna nakratko pada pod Bizant za vrijeme vladavine cara Manuela I. Komnena (1120. – 1180.). Nakon njegove smrti Bosna postaje sve nezavisnija država koja će polako doći pod vlast dinastije Kotromanić.⁴

3. Srednjovjekovna bosanska država do dinastije Kotromanić

3.1 Prvi poznati vladar Bosne – ban Borić

U razdoblju vladavine bizantskog cara Manuela I. Komnena u Bosni, na scenu stupa i prvi poznati nam vladar Bosne - ban Borić (prije 1154. – nakon 1163.). 1150. godine bizantska vojska pod Manuelom I. Komnenom prolazi kroz Bosnu kako bi ratovala protiv Raške koja je bila u vojnom savezu s Ugarskom. Tijekom tih sukoba spominje se ban Borić koji je ratovao zajedno s ugarskom vojskom. Nada Klaić navodi kako je ban sa svojom vojskom sudjelovao u opsadi grada Braničeva. Nakon tih događaja ugarsko-bosanska vojska razdvaja se na dva dijela. Ugarska vojska kreće prema Beogradu, a vojska pod zapovjedništvom bana Borića počinje se

¹ Noel Malcolm, *Bosna: kratka povijest*, prev. Zlatko Crnković (Sarajevo: biblioteka Memorija, 2011), 44-57.

² Vjekoslav Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva* (Zagreb, 1882), 44.

³ *Isto*, 47-48.

⁴ Malcolm, *Bosna: kratka povijest*, 57-61.

vraćati u svoju domovinu Bosnu. Tijekom tog povratka car za njim šalje vojsku koja je uspješno poražena. Ban Borić je nakon toga odigrao važnu ulogu u Ugarskoj gdje je oko 1163. godine boravio na ugarskom dvoru, sudjelovao u kraljevskom vijeću te bio uz kralja Stjepana IV. (o. 1132. – 1165.).⁵

O tome nam govori isprava u kojoj su regulirani odnosi oko šume i posjeda Dubrave zagrebačkog biskupa. Ban Borić je na ugarskom dvoru boravio zajedno s hrvatskim banom Belošem (početak 12. st. – prije 1198.). Svoj boravak mogao je zahvaliti Bizantu koji je u to vrijeme proširio svoj utjecaj na prostor Bosne. U Bosni je postavljen novi *dux*, a posljedica je toga slanje izvjesnog Gottfrieda, koji ga je trebao poraziti. U tome je uspio, ali je Manuel I. Komnen i nakon toga zadržao titulu bosanskog vladara. Nakon toga ban Borić je i dalje bio primoran boraviti na ugarskom dvoru, imao je povoljan položaj, a njegovi nasljednici dobili su posjede u Vukovarskoj i Požeškoj županiji.⁶ Što se točno nakon toga s banom događalo malo je poznato. Njegovi su nasljednici i dalje imali povlašten položaj (čast požeškog župana) od strane Ugarske. Kada se govori o političkom položaju Bosne, može se zaključiti kako ona nije bila podložna velikom srpskom županu, a narod je imao vlastite običaje i vladara. S druge strane Bosna i njen vladar najvjerojatnije nisu bili ni podanici Ugarske nego njen saveznik. U vrijeme bana Borića, svoju moć pokazao je Bizant za vladavine već spomenutog Manuela I. Komnena. On uspijeva proširiti svoj utjecaj na Bosnu koja je bila rastrgana između dvije sile (Ugarske i Bizanta). Granice Bosne u vrijeme bana Borića mogu se pronaći u poznatom *Ljetopisu popa Dukljanina*. Ban Borić je vjerojatno dobio od ugarskih vladara područje Soli i Usore i zbog toga je njegova veza s Ugarskom bila jača nego s drugim državnim tvorevinama, a imao je, kako je već navedeno, i posjede u današnjoj Slavoniji. Problem mu je stvarao Bizant koji će nakon smrti Manuela I. Komnena doživjeti pad, a vladajuća dinastija bit će smijenjena.⁷

3.2 Bosna u vrijeme Kulina bana

Kulin ban (1163. – 1204.) pojavljuje se u povijesti odmah nakon smrti bizantskog cara Manuela I. Komnena 1180. godine. Prvi se put spominje u pismu papinskog legata, koji je došao u Hum zbog istrage ubojstva splitskog nadbiskupa Rajnerija. Kulin ban došao je na vlast kao bizantski vazal, ali je ubrzo postao protivnik Bizantskog Carstva. Razlog tomu treba tražiti u

⁵ Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)* (Zagreb: Eminex, 1994), 50-58.

⁶ Pavo Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća* (Mostar: Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, 1994), 11.

⁷ Klaić, *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)*, 66-69.

političkim prilikama na početku njegove vladavine. Nakon smrti Manuela I. Komnena Ugarska je već 1181. godine vratila veći dio Hrvatske pod svoju vlast. Kulin je sudjelovao u ratu protiv Bizanta 1183. godine kada se pridružio srpskoj vojsci. Treba napomenuti kako je Kulin ban bio čvrsto povezan s tadašnjom vladarskom obitelji Nemanjić (1168. – 1371.). Njegova sestra bila je udana za humskog kneza Miroslava (oko 1110. – 1199.), koji je bio brat Stefana Nemanje (1113. – 1199.). Prvi bosansko-srpski sukobi događaju se zbog Vukana (oko 1160. – nakon 1209.), koji tada vlada Zetom. On je optužio Kulina za „herezu“ koja je u to vrijeme uzela maha u Bosni. Iz pisama upućenih papi i njegovih odgovora može se zaključiti kako je Kulin ban u to vrijeme bio samostalni vladar Bosne. Njegovu samostalnu politiku još više potkrepljuje i darovnica koju je 1189. izdao Dubrovčanima. U toj darovnici reguliraju se međusobni trgovački odnosi, a osim trgovački, Bosna i Dubrovnik bili su i crkveno povezani. 1195. godine Kulin šalje bosanskog biskupa Radogosta, kako bi ga dubrovački nadbiskup Bernard posvetio. Ovaj događaj izazvat će negodovanje mnogih jer nije obavljen na propisan način. To će za posljedicu imati papinu intervenciju, a preko njega intervenirat će i ugarski kralj s ciljem iskorjenjivanja „hereze“ u Bosni. I sam Kulin bio je pristalica Radogosta jer nije želio da područje Bosne padne pod splitsku nadbiskupiju, koja je bila pod velikim utjecajem Ugarske.⁸

Vjekoslav Klaić navodi kako je između 1190. i 1199. godine ban Kulin ostavio kršćanski nauk i prihvatio vjeru „bosanskih krstjana“. Ovim se činom najvjerojatnije pokušao osloboditi ugarskog utjecaja. To mu nije pošlo za rukom jer je sada dobio novog protivnika, Katoličku crkvu.⁹ Ubrzo se dogodila intervencija pape Inocenta III. (1161. – 1216.) i ugarskog dvora. Papa šalje pismo ugarskom kralju Emeriku (1174. – 1204.) u kojem mu govori da pokrene rat protiv „heretika“ u Bosni, a osim toga u zadnjim godinama 12. stoljeća Kulinu i Bosni zaprijetila je opasnost od Andrije II. (1177. – 1235.). On je iz Hrvatske i Dalmacije upao u Hum koji je uspio osvojiti, međutim, vlast bana nije bila ugrožena. Nakon smrti kneza Miroslava odnosi Kulina bana i Nemanjića su se pogoršali, a papa Inocent III. vršio je sve veći pritisak kako bi se riješio problem „hereze“ u toj zemlji. Olakotna okolnost za Kulina bila je ta što se ugarsko-hrvatski kralj Emerik umiješao u unutarnje sukobe u Raškoj. Tamo su se sukobili braća Vukan i Stefan Nemanjić (oko 1160. – 1227.), a bosanski je ban taj sukob želio iskoristiti. Odlučio je napasti Rašku zbog čega ga je Emerik optužio za „heretika“ i bezbožnika. Nakon toga, papa odlučuje riješiti problem „hereze“ u Bosni i zbog toga je 1203. godine sazvan „heretički sabor“ na Bilinom Polju u Lašvi. Na saboru su se svi istaknuti velikaši u Bosni odrekli

⁸ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 12-14.

⁹ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 59.

svoga učenja i krivovjersva. Iz pisama koja su razmjenjivana o ovom događaju između pape, papinskog poslanika i Emerika može se vidjeti sva samostalnost i neovisnost Bosne i Kulina prema Ugarskoj. Prvenstveno se to odnosi na titule koje se u njima spominju. Navedeni sabor na kraju ipak nije uspio iskorijeniti „herezu“ u Bosni, a dojam je kako se ona još više učvrstila na tom prostoru.

Nakon sabora 1203. godine Kulinu se gubi svaki trag, a nasljeđuje ga njegov sin Stjepan (umro oko 1236.), koji nije dorastao svome položaju. On je čak boravio na ugarskom dvoru na kojemu je obećao boriti se protiv „krivovjercaca“ u Bosni, međutim, nije jasno je li tamo bio talac ili ne. O Stjepanu se dalje malo toga zna, a 1236. se u papinu pismu spominje njegovo ime, kao i to da je imao sina Sibislava. U Stjepanovo se vrijeme „hereza“ ponovno proširila Bosnom zbog čega je papa Honorije III. (1150. – 1227.) odlučio ponovno intervenirati. U to se vrijeme ban Stjepan ne spominje, a u Bosni su se protiv njega pobunili pa je najvjerojatnije uklonjen s položaja bosanskog bana. On se sa sinom Sibislavom povukao u Usoru (oko 1232.), koju mu je na upravu prepustio kaločki nadbiskup uz odobrenje Andrije II. Njegov sin Sibislav spominje se kao knez 1236. godine, što znači da je do tada Stjepan najvjerojatnije umro. Nakon što je Stjepan uklonjen s mjesta bana, „bosanski krstjani“ zamijenili su ga Matejom Ninoslavom (umro oko 1250.). On je bio na strani „heretika“, a što je bitnije, veliki protivnik ugarskog kralja Andrije II. i njegova nasljednika Bele IV. (1206. – 1270.). Razdoblje vladavine Kulina bana obilježeno je najvećim dijelom borbom protiv „heretika“ u Bosni. Tzv. „bosanski krstjani“ predstavljali su veliki problem jer mu je zbog njih prijetila neposredna opasnost od Ugarske, a tu je bio i veliki pritisak Katoličke crkve. Vidljivo je kako je Kulin ban bio samostalan i neovisan vladar, koji je ipak morao popustiti većim autoritetima. Naizgled je riješio problem „hereze“ saborom na Bilinom Polju 1203., ali njegovom se smrću stanje za vrijeme Stjepana i Sibislava ponovno pogoršava. Iako su povijesni izvori o njima oskudni, za vjerovati je kako oni jednostavno nisu bili sposobni vladati kao banovi i boriti se protiv „hereze“.¹⁰

3.2.1 Crkva bosanska

Nezaobilazna tema kasnog bosanskog srednjovjekovlja je „Crkva bosanska“. Ona je imala veliki utjecaj na bosanske vladare, državnu upravu i cjelokupno društvo. To je bio „heretički pokret“ od 12. do 15. stoljeća karakterističan za prostor današnje Bosne i Hercegovine. Možemo ga okarakterizirati kao maniheističko-dualističku sektu, srodnu bogumilstvu, koja potječe s

¹⁰ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 14-17.

područja Bugarske. Začetnik maniheizma bio je svećenik Mani (216. – 277.), a propovijedao ga je u 3. stoljeću na prostoru Perzije. To je bila sinkretistička vjera, mješavina staroperzijskih vjerovanja (dualističko vjerovanje u dobro i zlo) i kršćanstva. Bog je predstavljan kao apsolutno dobro i svijetlost, a vrag kao tama, materijalni svijet i sve zlo. Na ovo se vjerovanje još nadovezuju zoroastrizam i budizam čije je teze perzijski svećenik pokušao implementirati u jednu religiju. Uspostavom inkvizicije u srednjem vijeku pojavljuje se nekoliko pokreta koji su također proglašeni „heretičko-maniheističkim“ (katarske crkve u zapadnoj Europi, pavličanski pokreti, bogumilstvo i dr.). „Crkva bosanska“ bila je jedinstvena narodna crkva odvojena od katoličke i pravoslavne. Iako je najvjerojatnije nastala pod utjecajem bogumila te sadržavala veliki dio njihovih vjerskih načela, „Crkva bosanska“ s njima nije bila u bliskoj vezi. Za razliku od bogumila, pripadnici Crkve u Bosni nisu bili protivnici državnog poretka. S druge strane, postoje povijesni spisi o vezi i komunikaciji patarena i katara s „bosanskim krstjanima“. Može se reći kako je pojava „krivovjerstva“ u Bosni sukladna pojavi drugog vala neomaniheizma koji se najvjerojatnije preko Bugarske proširio dalje na zapad.

Hijerarhija „bosanskih krstjana“ bila je sljedeća: glavna osoba bio je *djed*, nakon njega dolazi *gost* pa *starac* te na kraju *strojnik*. Kada bi se ovi nazivi izjednačili s hijerarhijom u Katoličkoj crkvi ispada kako je *djed* zapravo biskup, a njegovi pomagači bili su *gosti* i *starci* (skupno nazivani *strojnicima*). *Strojnik* bi tada trebao predstavljati svećenika ili redovnika. *Strojnici* su bili starješine, savjetnici „Crkve bosanske“. Na osnovu izvora utvrdilo se kako je *gost* hijerarhijski bio iznad statusa *starca*. *Gostova* zadaća bila je pomaganje biskupu (*djedu*), a *starac* je bio najniži status u hijerarhiji. Oni bi se mogli usporediti s katoličkim đakonima ili čak župnicima. Vjernike se dijelilo u tri kategorije: „1. krstjani koji su prave vere apostolske (redovnici), 2. vjernike koji greha ne ljube i koji se pripremaju za duhovno krštenje, 3. mrsne ljude koji su vezani za ovaj svijet, ali slijede učenje crkve i primaju krštenje pred smrt.“ Iako je navodno postojala knjiga (*Tajna knjiga*) iz 13. stoljeća o religijskim načelima i filozofiji „bosanskih krstjana“, većinu podataka o njima nam donose izvori Katoličke crkve. U nadolazećim poglavljima bit će osvrta na politički utjecaj „Crkve bosanske“ koji je ona zasigurno imala na pojedine bosanske vladare.¹¹

3.3 Vladavina bana Mateja Ninoslava

¹¹ Domagoj Kaučić, „Bosanski krstjani – religijska načela i utjecaj u srednjovjekovnoj Bosni“, *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10 (2019): 25-30, pristup ostvaren 25. V. 2021., https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=342424

Bosna je na početku vladavine Mateja Ninoslava bila rastrgana. Bila je podložna velikom pritisku Ugarske i Katoličke crkve. Veliki problem ponovno su predstavljali pripadnici „Crkve bosanske“, odnosno „bosanski krstjani“. Sabor na Bilinom polju iz 1203. godine samo je prividno riješio problem „krivovjersstva“. Očekivanja „bosanskih krstjana“ od novog bana bila su velika. Mislili su kako će ih Matej Ninoslav voditi do potpune političke i vjerske slobode i tako udaljiti od ugarskog kralja i rimskog pape.¹²

U vrijeme Mateja Ninoslava dolazi do izbora novog bosanskog biskupa Vladimira (prva polovica 12. st.). On nije znao latinski jezik, bio je optužen kako podržava „heretike“, a na svoj položaj dolazi simonijom (kupovanje dužnosti u nekoj službi). Zbog svega navedenoga pokrenuta je istraga od strane pape protiv novoga bosanskog biskupa i bana Mateja Ninoslava. Stanje stvari u Bosni ispitali su kaločki nadbiskup Ugrin (poč. 13. st. – 1248.) i zagrebački biskup Stjepan (između 1190. i 1195. – 1247.), a izvješće je bilo poražavajuće. Zbog toga se u neposrednoj opasnosti našao ban Matej Ninoslav na kojega se namjerio hrvatski vojvoda Koloman (1208. – 1241.). Papa je u Bosnu poslao svoga legata Jakova, a biskup Vladimir trebao je biti smijenjen. Veliki udarac za samostalnost bosanske banovine bilo je izdvajanje Bosanske biskupije iz Dubrovačke nadbiskupije. Ona je sada bila pod jurisdikcijom Kaločke nadbiskupije. Ovim poduhvatom papinskog legata Jakova pokušala se proširiti moć i utjecaj ugarske vlasti na području Bosne, Usore i Soli. Ne treba ni navoditi kako je ova promjena izazvala veliko negodovanje naroda, svećenstva i na koncu samoga Mateja Ninoslava. Da bi izbjegao sukob s Ugarskom, on se na nagovor dominikanaca izmiruje s papom. Papa Grgur IX. (oko 1170. – 1241.) ga uzima u svoju zaštitu, a 1234. godine papa izmjenjuje pisma s dominikancima, Kolomanom i Matejom Ninoslavom. Od hercega Kolomana zahtijeva vraćanje posjeda Mateju Ninoslavu, a u pismu dominikancima spominje se rođak Mateja Ninoslava, izvjesni Prijezda (prva pol. 13. st. – oko 1287.) koji je napustio „herezu“ i povratio katoličku vjeru. U pismima papa Mateja Ninoslava oslovljava titulom „*dux de Bosna*“ (knez), a ban je u to vrijeme bio Prijezda (na strani Ugarske). Unatoč svemu, hrvatski herceg Koloman izvršio je nekoliko križarskih vojni (1234. – 1239.) na prostor Bosne. Cilj tih pohoda bilo je iskorjenjivanje „hereze“. To je mogao biti razlog zbog kojega se Matej Ninoslav na kraju okrenuo papi i njegovoj zaštiti. Križarske vojne hercega Kolomana nisu naišle na neodobravanje pape iako je on bosanskog bana uzeo u zaštitu. Postavlja se pitanje „zašto?“.

¹² Bogo Grafenauer, Dušan Perović i Jaroslav Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I* (Zagreb: Školska knjiga, 1953), 569.

Papa je vjerojatno podržavao navedene vojne iz dva razloga. Prvi je što su one imale za cilj iskorijeniti herezu, a drugi je veliki pritisak Ugarske.

U navedenom razdoblju dogodio se još jedan presudan događaj, a to je imenovanje novoga bosanskog nadbiskupa Ivana. On nije najbolje prihvaćen na prostoru Bosne, imao je mnogo protivnika, a rezultat je toga izbijanje pobune. Posljedice ove pobune su povlačenje biskupa Ivana u Ugarsku i vojna intervencija (1234.) hercega Kolomana. U naletu ugarske vojske Matej Ninoslav povukao se u dubrovačko zaleđe. Nakon smrti Andrije II. 1235. godine na vlast u Ugarskoj dolazi Bela IV. U njegovo vrijeme nastavljeni su križarski pohodi na Bosnu, a ugarska vojska uspijeva zauzeti veći dio Bosne i Huma. 1239. godine Koloman je morao napustiti Bosnu što je bio preduvjet vraćanja Mateja Ninoslava na položaj bana. 1241. godine na ovo područje provaljuju Tatari i za sobom ostavljaju pravu pustoš. Nakon smirivanja tatarske opasnosti, ban Matej Ninoslav ponovno je bio ugrožen. Olakotna okolnost po njega bila je smrt hercega Kolomana. Tada se on vraća u Bosnu i vodi borbe protiv Bele IV. i rođaka Prijezde. Također sudjeluje u sukobu između Trogira i Splita, a tamo dolazi s jakom vojskom sastavljenom od Bosanaca i Humljana. To je bio pokazatelj kako su Bosna i Hum pod Matejom Ninoslavom bili ponovno ujedinjeni. Njegova vojska i Splitsani opustošili su trogirska zaleđe, a ban se nakon toga vraća u Bosnu. Posljedica toga bio je pohod Bele IV. 1244. godine na Bosnu, a isto je spremao i 1247. godine. Posljednje informacije o Mateju Ninoslavu dolaze nam iz 1249. godine kada je Dubrovčanima podario povelju o slobodi trgovine po Bosni. Treba napomenuti kako Matej Ninoslav na vlast dolazi u vrijeme kada u Bosni ponovno jača „hereza“. Na vlast je došao uz pomoć „bosanskih krstjana“ što mu je zadalo velike probleme. Morao se izboriti protiv autoriteta kao što su bili Katolička crkva i Ugarska. Nešto slično mogli smo uočiti i kod Kulina bana. Zbog toga se pomirio s papom, ali se i dalje opirao te vodio borbe protiv Ugara. Iz navedenih događaja može se zaključiti kako je on bio samostalan upravitelj na području Bosne, u kojoj se i dalje osjećao veliki utjecaj Ugarske i pape.¹³

4. Dinastija Kotromanić

4.1 Porijeklo

Mnogo je različitih mišljenja o porijeklu Kotromanića. Ćiro Truhelka, koji je svoje razmišljanje objavio u „Nastavnom Vjesniku (knj. XLI., 189. – 201.)“, tvrdi kako oni potječu

¹³ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 18-20.

iz požeškog kraja te da su bili hrvatskoga roda. Tvrdnju temelji na osnovu posjeda koje je imao začetnik dinastije ban Prijezda. Njemu je navodno herceg Koloman darovao župu Novak, koja se nalazila u Požeškoj županiji. Ime dinastije, prema Truhelki, potječe od nadimka (Kotroman) Prijezdinog najstarijeg sina Stjepana I. (1242. – 1314.) kojega je on dobio prema imenu crkve s područja Požege. S druge strane Orbini svoju tvrdnju kako je Kotroman bio germanskog porijekla navodi u „Kraljevstvu Slavena (1999., 411.)“. Smatra kako je on na prostor Bosne došao kao ugarski velikaš nakon smrti Kulina bana. Zanimljiva je i tvrdnja Marka Perojevića u „Poviest BiH, I., 1942., 237.-238.“ u kojoj zagovara bosansko porijeklo dinastije. Smatra kako je Prijezda potjecao iz Bosne, a da su njegovi preci posjedovali župu Zemljanik. Istu je Prijezda II. (umro oko 1290.) 1287. godine darovao knezovima Babonićima (12. st. – izumrli 1897.). Teorija po kojoj je ban Stjepan dobio nadimak „Kotroman“ prema gradu Kotoru (današnji Kotor Varoš) je ipak najprihvatljivija. Dokument kojim se može potkrijepiti ova tvrdnja jest spovelja njegova sina Stjepana II. Kotromanića (1292. – 1353.) iz 1326. godine. U povelji Stjepan II. daruje grad Kotor Vukoslavu Hrvatiniću (prije 1299. – prije 1343.), koji mu je pomogao u sukobu s knezovima Babonićima. Iz toga se može zaključiti kako je grad Kotor bio u posjedu bana prije navedene godine. Isto tako se već spomenuta župa Zemljanik može geografski smjestiti na područje današnje Banja Luke. Za pretpostaviti je kako su navedeni posjedi bili u vlasništvu banovih predaka. Sjeverno od banjalučkog kraja, na području Požege, također imamo posjede koji su bili u rukama Prijezde i njegove obitelji. Prema tome njihovi su se posjedi vjerojatno prostirali od Požeške županije pa sve do Kotora, a možda i dalje u Bosni. Zbog toga je za vjerovati kako su Prijezda i njegovi preci porijeklom iz ovih krajeva pa su mišljenja o hrvatskom porijeklu dinastije (Ćiro Truhelka) te kako su rodom iz Bosne (Marko Perojević) zapravo prihvatljiva.¹⁴

4.2 Ban (Stjepan) Prijezda

Mateja Ninoslava nasljeđuje njegov rođak i protivnik ban Prijezda. On se u izvorima prvi put spominje 1233. godine u pismu pape Grgura IX. dominikancima. Njegovo ime Prijezda bilo je narodno ime koje je on imao prije obraćenja na katoličku vjeru (1228./1229. godine). Kršćansko ime bilo mu je Stjepan. On se još u vrijeme Mateja Ninoslava spominje kao ban. U to vrijeme (13./14. stoljeće) na prostoru Bosne bilo je više banova, a glavni razlog tomu je nasljedno pravo. Prema njemu su braća banova i najbliži rođaci nakon njegove smrti dobili dio

¹⁴ Tihomir Mikulić, „O Tvrtkovu kraljevskom zlatniku, o njegovoj krunidbi te o Crkvi bosanskoj - II. dio“, *Numizmatičke Vijesti* 51 (2009): 93-94, pristup ostvaren 21. V. 2021., https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=344692

zemlje i naslov bana. Najstariji među njima bio je „veliki ban“, a ostali su jednostavno bili „banovi“. Stjepan Prijezda se kao ban cijele Bosne prvi put spominje 1255. godine kada mu je hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. potvrdio posjede u Podravini. 11. studenog 1253. godine kralj Bela IV. šalje pismo papi Inocentu IV. (oko 1195. – 1254.) u kojem stoji kako vodi teške borbe protiv „krivovjeraca“ u Bosni i Bugarskoj. Iz ovoga je moguće zaključiti ili barem pretpostaviti kako je u te borbe bio upleten i ban Matej Ninoslav pri čemu je mogao izgubiti život. Ban je imao sinove i unuke, ali ga je po starješinskom pravu naslijedio (1254. godine) ban Stjepan Prijezda. U to vrijeme ne može se sa sigurnošću reći u kakvim je on odnosima bio s Ugarskom i je li podržavao „krivovjerce“ ili ne. Najvjerojatnije je kako je Prijezda uredio odnose s Ugarskom i Belom IV., a to potkrepljuje i već navedeno potvrđivanje posjeda u Podravini. U literaturi se navodi i Šišićeva tvrdnja kako su između vladavine bana Mateja Ninoslava i Stjepana I. Kotromanića u Bosni bila prisutna još dva vladara. To su bili ban Prijezda i Prijezda II. Ova tvrdnja može se opovrgnuti jer se u povelji iz 1267. godine spominju sinovi bana Prijezde (Prijezda II. i Stjepan I.), koji je tada i prije toga vladao Bosnom. Isti navodi bivaju potvrđeni i u darovnici bana Prijezde iz 1287. godine, a po tome se zaključuje kako je ban Prijezda živio i vladao do 1287. godine. U političkom smislu bio je naklonjen Ugarskoj i hrvatsko-ugarskom kralju. Njegova vojska sudjelovala je čak i u nekim ratovima na strani Ugarske (1260. protiv češkog kralja). Imao je svoje nasljednike, a to su već spomenuti Prijezda II., Stjepan I. te Vuk (1236. – 1287.). Najstarijeg sina Stjepana I. je 1284. godine oženio s Jelisavom, kćerkom bosanskog hercega raskralja Dragutina (prije 1253. – 1316.). Ovaj podatak može dovesti do zabune. Naime na početku vladavine Mateja Ninoslava spominje se Stjepan, sin bana Prijezde. Do 1233. godine Prijezda ga je kao taoca dao dominikancima na odgoj. Teško je vjerovati kako je taj Stjepan istovjetan Stjepanu koji je 1284. godine oženio Jelisavu. U tom bi slučaju on tada trebao imati oko 60 godina. Ovdje je najvjerojatnije riječ o dvije različite povijesne ličnosti. Ban Prijezda se posljedni put spominje 1287. godine kada je župu Zemljanik, uz pristanak svojih sinova, darovao kćerki Katarini.¹⁵

Prijezdu nasljeđuje njegov sin Prijezda II. Bosna u razdoblju vladavine Prijezde i Prijezde II. nije obnavljala trgovačke ugovore s Dubrovnikom, a od 1290. godine Prijezda II. vlada zajedno s bratom Stjepanom I. Politički gledano Bosna je u vrijeme i nakon vladavine Bele IV. bila razdijeljena, a to potvrđuje i vladavina raskralja Dragutina. On je 1282. godine uspostavio svoju vlast na prostoru Usore. Kao što je već navedeno, njegova se kćerka udala za Stjepana I.

¹⁵ Dominik Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine* (Chicago-Rim: Ziral, 1978), 230-237.

Rodbinske veze Kotromanića ići će daleko, a posljedica toga bit će krvna povezanost s Arpadovićima (9. st. – 1301.), Anžuvincima (1246. – 1435.), Šubićima (11. st. – 1456.) i Nemanjićima. Na kraju treba reći kako je u vrijeme vladavine bana Prijezde Bosna bila samostalija, a ugarski se utjecaj smanjio. Razlog tomu je njezino slabljenje, borba oko prijestolja kao i Prijezdino priznavanje hrvatsko-ugarske vrhovne vlasti. On je bio protivnik „krivovjersva“ te je i sam prihvatio katoličku vjeru. U historiografiji se navodi kao začetnik dinastije Kotromanić, a njegovi će nasljednici nastaviti uspješnu izgradnju bosanske države.¹⁶

4.3 Ban Stjepan I. Kotromanić i prevlast Šubića u Bosni

Stjepana I. se kao ban prvi put spominje 1290. godine. Vladao je kao „veliki ban“ u Bosni, a njegova dva brata (Prijezda II. i Vuk) bili su samo „banovi“. U njegovo je vrijeme u Bosni i Mačvi kraljevsku vlast vršio herceg Dragutin. Na koncu 13. stoljeća u Ugarskoj dolazi do dinastičkih borbi. Stjepan I. se priklonio Dragutinu, koji je podržavao Andriju III. Mlečanina (oko 1250. – 1301.). Protivnici su mu bili Anžuvinci koji su, kao i mnogi, osporavali njegovo porijeklo. Napuljski kralj Karlo II. (1252. – 1309.) htio je na ugarsko prijestolje postaviti svog sina Karla Martela (1271. – 1295.). On je bio u krvnom srodstvu s Arpadovićima jednako kao i sin kralja Dragutina, Vladislav (1280. – nakon 1326.). Veliku korist od toga imali su Šubići koji su bili na strani Anžuvina. 1292. godine Anžuvinci su Pavlu I. Šubiću (oko 1245. – 1312.) darovali gotovo cijelu Hrvatsku, a kasnije je od Andrije III. Mlečanina dobio primorsku banovinu. Tako osnažen Pavao I. Šubić mogao se okrenuti proširenju svojih posjeda.¹⁷

U literaturi se navodi kako je Pavao I. Šubić već oko 1290. oteo Dragutinu jedan dio Bosne i proglasio se gospodarom Bosne. Stjepan I. Kotromanić ostao je uz Dragutina sve do 1302. godine kada dolazi u sukob s Mladenom I. Šubićem (1255. – 1304.) koji je bio brat Pavla I.¹⁸ Čim je Pavao I. Šubić zavladao dijelom Bosne, na povijesnoj se sceni javlja bosanski knez Hrvatinić (druga pol. 13. st. – prije 1315.). On je bio rođak Pavlu I., a od Anžuvina je 1299. godine dobio Donje krajeve bosanske. Zanimljivo je napomenuti kako je Hrvatinić bio djed kasnijega hercega i vojvode Hrvoja Vukčića (oko 1350. – 1416.).¹⁹ No vratimo se sukobu Mladena I. Šubića i Stjepana I. Kotromanića. Mladen I. uspijeva osvojiti cijeli prostor Bosne, a Stjepana I. protjeruje u Mačvu, na istočnu stranu Drine, kojom je vladao raskralj Dragutin.

¹⁶ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 20-22.

¹⁷ Isto, 23.

¹⁸ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 238.

¹⁹ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 91.

Nakon ovih borbi Stjepanu I. Kotromaniću gubi se trag. Za vjerovati je kako je on ubrzo nakon tih borbi umro, a to potkrepljuje više pisama iz toga doba. Mladen I. Šubić se nakon uspostave vlasti morao okrenuti borbi protiv „hereze“. Ona je u to vrijeme ponovno ojačala. Iz 1302. i 1303. godine imamo nekoliko papinih pisama koji to potvrđuju. U 1304. godini dolazi vijest kako su „bosanski krstjani“ ubili Mladena I. Šubića, a banom je nakon toga imenovan najstariji sin Pavla I. Šubića (Mladen II. Šubić (oko 1275. – 1341.)). U pismima Dubrovačke Republike iz 1423. i 1432. godine kralju Tvrtku II. (oko 1380. – 1443.) dolazimo do saznanja kako je njegova prabaka Jelisava nakon smrti svog muža Stjepana I. tamo pronašla utočište. U Dubrovniku je boravila sa svojom djecom, među kojom je bio i Stjepan II. Kotromanić. Iz ovih izvora mogu se opovrgnuti određeni povjesničari koji tvrde kako je Stjepan I. Kotromanić umro 1310. ili 1314. godine.²⁰

Mladen II. Šubić bio je ban Bosne oko 20 godina (1302. – 1320.). Po dolasku na vlast izdao je povelju u kojoj stanovnicima Splita dozvoljava slobodnu trgovinu u Hrvatskoj i Bosni. U početku je vladao uz svoga oca, ali potpunu vlast ima nakon 1312. godine, kada umire Pavao I. Šubić. Nakon smrti Stjepana I. Kotromanića postao je skrbnik njegovih sinova: Stjepana II., Ninoslava (1288. – 1314.) i Vladislava (1295. – 1354.). Vrhunac moći Mladen II. dostiže 1314. godine, kada je nakon smrti Stjepana Dragutina zauzeo prostor Usore i Soli. Njegova se vlast tada prostirala od Save do Neretve i od Drine do Jadranskog mora. Bilo je teško upravljati tako velikim područjem pa je zbog toga Mladen II. povjerio Bosnu svome štićeniku Stjepanu II. Kotromaniću. Potonji se oko 1319. godine htio oženiti s kćerkom Meinharda I. (1280. – 1332.), koji je bio ortenbuški grof u Koruškoj. Za taj mu je brak trebala dozvola pape Ivana XXII. (1245. – 1334.) jer mu je buduća žena bila u rodu. Za to se pobrinuo Mladen II. poslavši pismo papi. On odgovara 18. srpnja 1319. godine i dozvoljava Stjepanu II. vjenčanje s ortenbuškom groficom. U istom pismu papa upozorava Mladena II. na „krivovjerce“ u Bosni. Mladen II. je imao mnogo potencijalnih protivnika, a neki od njih su: njegov brat Pavao II. (o. 1295. – 1346.), kralj Karlo Robert (1288. – 1342.), krbavski knezovi Kurjakovići (14. st. – 1531.), knezovi Mihovilići iz Livna i naposljetku Stjepan II. Kotromanić i njegova braća. Neki od njih su zajedno s knezovima Babonićima 1322. godine protiv njega podigli veliku vojsku. Jedini tko mu je u tom trenutku mogao pomoći bio je kralj Karlo Robert. Mladen II. pokušao se obraniti sa svojom vojskom sastavljenom od Vlaha i Poljičana, ali bezuspješno. Porazio ga je ban Ivan Babonić (umro nakon 1334.), a on se na kraju uspio skloniti na Klis. Tamo je čekao pomoć Karla Roberta koji ga na kraju zarobljava i odvodi u Ugarsku. Mladen II. se više nikada neće

²⁰ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 238-243.

vratiti, a hrvatskim banom postaje Ivan Babonić, dok Bosnom počinje samostalno vladati Stjepan II. Kotromanić.²¹

4.4 Sjepan II. Kotromanić i uspon Bosne

Vladavinu Stjepana II. Kotromanića karakterizira pronicljivost. Odlično je iskoristio onodobne političke prilike i tako ojačao i proširio bosansku državu. Kako je već navedeno, na samom početku bio je čvrsto uz Mladena II. Šubića, a u vrijeme pobune protiv njega uspijeva samostalno zavladati prostorom Bosne. Od 1322. godine Stjepan II. okrenut je Ugarskoj i savezništvu s kraljem Karlom Robertom.²² U njegovo vrijeme politička situacija u susjednoj Hrvatskoj bila je napeta. Hrvatski knezovi su se i nakon smrti Mladena II. opirali vrhovnoj ugarskoj vlasti, a k tomu su se i međusobno sukobljavali. Najmoćniji su i dalje bili knezovi Šubići s gradovima Bribirom, Ostrovičom, Skradinom, Klisem, Omišem. Nadalje, treba spomenuti i Nelipčiče (sredina 13. st. – 1434.) koji su vladali u cetinskom kraju, krbavske knezove Kurjakoviće, krčke knezove (12. st. – 1671.), a osim njih imamo i knezove Baboniće koji su vladali na granici „prave“ Hrvatske i Slavonije. Nakon povratka kralja Karla Roberta iz Knina u Ugarsku (1322. godine), dolazi do prvih sukoba na tom prostoru. Ujedinjeni Šubići i Nelipčiči napadaju i zauzimaju kraljevski grad Knin. Karlo Robert je u međuvremenu poslao Ivana Babonića u svrhu vraćanja kraljevskog ugleda i pokoravanja hrvatskih velikaša. Međutim, 1323. godine on prelazi na stranu velikaša jer ga je kralj riješio banske časti. Novi ban postao je izvjesni Nikola koji ga uspijeva pokoriti. Posljedica toga bio je savez hrvatskih velikaša s Mlecima. Pod Mlecima su od prije bili gradovi Zadar, Dubrovnik i otoci, a oni su se u ovakvoj situaciji nadali proširenju svoga teritorija u Dalmaciji. U vrijeme Mladena II. bili su na strani Karla Roberta, a poslije 1322. godine su Trogir i Šibenik pali pod njihovu zaštitu. U tom trenutku jedini grad u Dalmaciji bio je Split, kojim je vladao kralj. Stoga je kralj težio obnovi svoje vlasti u Dalmaciji, a to će implicirati nove sukobe Ugarske s hrvatskim velikašima i Mlečanima. Dodatni problem za Bosnu bio je dolazak Stefana Uroša III. (1285. – 1331.) na vlast u Raškoj, a on je bio otac cara Dušana (1308. – 1355.). U navedenim se prilikama ban Stjepan II. Kotromanić upliće u hrvatsko-dalmatinske odnose s Karlom Robertom. Njihov odnos jača 1323. godine ženidbom Stjepana II. i rođakinje Karlove žene, Jelisave. To je Stjepanu II. bio drugi brak, a do kraja svoga života će imati još jednu ženu.²³

²¹ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 91-94.

²² Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 253.

²³ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 106-110.

U Hrvatskoj se od 1324. godine stvaraju dvije struje, a razlog tomu bilo je pitanje upravljanja gradom Kninom i jačanje Nelipčića. Na jednoj strani bili su Šubići, a na drugoj Nelipčići. Ban Stjepan II. staje na stranu Šubića (Juraj II. Šubić (o. 1290. – 1328.)) te zajedno s njim vodi borbe protiv Nelipčića.²⁴ Borbe su vođene do 1325. godine, a može se reći kako su iz tog sukoba Stjepan i Šubići izašli poraženi. Juraj II. Šubić bio je zarobljen, a bosanska se vojska povukla. U ovim borbama Nelipčići su na svojoj strani imali krbavske knezove Kurjakoviće i grad Trogir. Stjepan II. ukinut će zaštitu trogirskim trgovcima u Bosni nakon ovih sukoba, ali će se na kraju situacija za njih ponovno popraviti.²⁵ 1326. godine Karlo Robert postavlja u Hrvatskoj novog bana Mikića (umro 1343.) koji je trebao riješiti problem Nelipčića, ali ni njemu to nije pošlo za rukom (Mlečani sada imaju vlast u Splitu i Ninu). U jeku tih borbi, ban Stjepan II. uspio je pridobiti obitelj Hrvatinić (13. st. – 1476.) i uspostaviti svoju vlast u Donjim krajevima. Do kraja 1326. godine pod njegovu vlast dolazi prostor između Cetine i Neretve te Duvanjsko, Glamočko i Livanjsko polje. Daljnje širenje Bosne išlo je prema jugu. Tu je nakon srpskog utjecaja, Stjepan II. zajedno s Dubrovčanima ratovao protiv Branivojevića (14. st.) i osvojio Hum. Tada je prvi put bosanska banovina sezala do ušća Neretve i imala izlaz na more, a kako mu je Poznanj Purčić (prva pol. 14. st.) bio saveznik, Bosna je svoju vlast uspostavila i na prostoru oko Nevesinja. Nakon ovih osvajanja Dubrovnik je Stjepanu II. kao gospodaru Zahumlja morao isplaćivati dohodak (mogoriš).²⁶ Odnos Stjepan II. i Dubrovnika bio je vrlo dobar. Dubrovačkim trgovcima bilo je dozvoljeno slobodno kretanje po Bosni, a ban je izdao nekoliko povelja (1332., 1333. itd.) u kojima poklanja određene posjede Dubrovniku i regulira trgovinu.²⁷

Osim političkih događaja i tema, važno je spomenuti i religijska pitanja u Bosni za vrijeme Stjepana II. Dominik Mandić u svom djelu istražuje Orbinijevu, kao i tvrdnju nekih drugih povjesničara, kako je Stjepan II. sve do 1340. godine bio pravoslavne vjeroispovijesti. Naime, tada u Bosnu dolaze franjevci (zamjenjuju dominikance) kako bi pokušali preobratiti stanovništvo. U Bosnu katolicizam dolazi u 7. stoljeću, a bosanski Hrvati isključivo su slijedili rimokatolički obred. „Krivovjerstvo“ se u Bosni pojavljuje u 11. stoljeću, a pravoslavlje tek na početku druge polovice 14. stoljeća (Podrinje). Poznato je i kako je bosanski biskup zbog pritiska „krivovjeraca“ od 1252. godine stolovao u Đakovu. S druge strane, kada se pogledaju

²⁴ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 25.

²⁵ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 111-112.

²⁶ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 25-26.

²⁷ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 116-117.

preci Stjepana II. zaključuje se kako su svi na koncu preuzeli u većoj ili manjoj mjeri katoličanstvo. Osim toga navedene tvrdnje o Stjepanu opovrgavaju i mnoga pisma pape Ivana XXII. U njima ga on naziva „dragim sinom“, a u to vrijeme pape su taj naziv davale samo katolicima. Nije isključeno kako je ban pomagao „krivovjerce“ jer je njihovo postojanje imalo jak utjecaj na Bosnu i njegovog vladara, a to potvrđuje i nekoliko pisama. Oni su u nekim trenucima jednostavno bili prejaki, a to je moglo ići na štetu samom banu, pa tako i Stjepanu II. Dakle, bosanske banove do Stjepana II. ne možemo sa sigurnošću promatrati kao „krivovjerce“. Kako je u Bosni velika većina puka bila pod utjecajem „krivovjerstva“ Stjepan II. i njegovi preci su iz političkih i državnih razloga morali popustiti. To je moglo biti krivo protumačeno od strane Crkve, a nije isključeno ni to da su oni u tim trenucima padali pod utjecaj navedenog „krivovjerja“. Za zaključiti je kako je Stjepan II. mogao biti pod utjecajem „krivovjerstva“, a katolicizam je najkasnije primio oko 1340. godine. Tvrdnje nekih povjesničara o njegovoj pravoslavnoj vjeroispovijesti trebalo bi uzeti s oprezom.²⁸

Vraćajući se na politička pitanja imamo daljnje sukobe Stjepan II. s Nelipčićima 1338. godine oko grada Klisa i 1339. godine zbog mletačkog naoružavanja potonjih. U ovom sukobu na Stjepanovoj strani bio je grad Trogir, a potrajao je do 1340. godine. Tada je Stjepan ponovno prekinuo veze s Trogirom, a u Hrvatsku se spremao kralj Karlo Robert. Do daljnjih borbi ipak nije došlo. 1342. godine umire kralj Karlo Robert, a na ugarsko prijestolje dolazi Ludovik I. Anžuvina (1326. – 1382.). Bosna se tada s njegovim banom nakratko okreće Mlečanima i dogovara s njima savez. U tom su savezu Mlečani mogli izvući korist jer su se pribojavali novog hrvatsko-ugarskog kralja i Nelipčića s kojima su tada ratovali. Od 1344. godine Ludovik I. želi povratiti Dalmaciju od Mlečana i hrvatskih velikaša, a s druge strane spriječiti rastuću moć Raške pod kraljem Dušanom. U takvim se okolnostima Stjepan II. ponovno okreće kralju i Ugarskoj. Čuvši za to, hrvatski se velikaši udružuju zajedno s Mlečanima. Do sukoba dolazi u rujnu 1344. godine, kada hrvatski ban Nikola ratuje protiv udovice i sina kneza Nelipčića, koji je nekoliko mjeseci prije umro. Na koncu se oni, ali ne zadugo, pokoriše kralju. Nakon povratka vojske u Ugarsku hrvatski se velikaši, zajedno s Mlečanima, ponovno pobune protiv kralja. Zbog toga kralj podiže veliku vojsku, a u sukobu, koji se dogodio sredinom 1345. godine, sudjeluje i Stjepan II. Oni uspijevaju pokoriti Nelipčiče i knezove Kurjakoviće te osvajaju Knin. Nakon toga se kralj vraća u Ugarsku, zadovoljan svojim vojnim uspjehom. Treba spomenuti i mletačku opsadu Zadra, koja je trajala oko 16 mjeseci odnosno do prosinca 1346. godine.

²⁸ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 255-262.

Stjepan II. se na kraljevu zapovijed uputio obraniti Zadar od Mlečana, ali je na kraju s njima sklopio dogovor i ostavio grad svojoj sudbini.²⁹

Za vrijeme vladavine Stjepana II. u Bosni jača rudarstvo i trgovina. Saski rudari otvorili su brojne rudnike, a to je potaknulo i razvoj trgovine u kojoj prednjače dubrovački trgovci. Na kraju svoje vladavine Stjepan II. suočava se s velikom prijetnjom, a to je bio car Dušan. Sukob s carem Dušanom izbio je zbog Huma, a njegov pohod na Bosnu zbio se 1349./1350. godine. Car je uspio osvojiti Hum i doći do centralne Bosne, a ban Stjepan II. nije dobio očekivanu pomoć kralja Ludovika I., zbog njegove zaokupljenosti ratovima u napuljskom kraljevstvu. Srpska vlast u Bosni potrajala je kratko jer je bosanski ban vrlo brzo povratio izgubljeni teritorij. Na ruku mu je išlo to što je srpski car bio zaokupljen ratovima u Grčkoj. Nakon toga Stjepan II. jača veze s Ludovikom I. u vidu sklapanja braka između njega i njegove kćerke Elizabete 1353. godine. Kao miraz hrvatsko-ugarski kralj dobio je područje Huma, a samo par mjeseci nakon toga dolazi vijest o smrti bosanskog bana. Naslijedit će ga njegov sinovac Tvrtko I. Kotromanić (1339. – 1391.).³⁰ Na kraju se možemo složiti s Nadom Klaić i njezinim mišljenjem o vladavini Stjepana II. Kotromanića. Ona s pravom tvrdi kako je njegova vladavina Bosnom u kulturnom i političkom smislu samostalna. Bosanske zemlje sada imaju i veliki utjecaj na Jadranu, a puno toga govori nam i odnos s Ugarskom. Ugarska se ne protivi usponu Bosne, a vrhunac toga je vjenčanje kćerke Stjepana II. i Ludovika I. U vjerskom smislu u Bosni ponovno počinje jačati Katolička vjera pod franjevcima, a Bosna će nakon vladavine Stjepana II. doživjeti svoj vrhunac.³¹

5. Bosna u doba kraljeva

5.1 Kralj Stjepan Tvrtko I. Kotromanić

Tvrtko I. bio je najstariji sin kneza Vladislava, brata Stjepana II. Kotromanića i Jelene, unuke Pavla I. Šubića. Nakon što je Stjepan II. umro, na bansku stolicu trebao je zasjesti knez Vladislav, ali je on svoje pravo prenio na sina Tvrtka I. Kada je došao na vlast 1353. godine, Tvrtko I. je imao oko 15 godina. Za vrijeme njegove vladavine nastavlja se napredak i jačanje srednjovjekovne Bosne.³² Bosna će u tom razdoblju doživjeti svoj najveći uspon i opseg u

²⁹ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 121-136.

³⁰ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 27-28.

³¹ Klaić, *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)*, 188.

³² Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 265-267.

povijesti. Tvrtko I. uspio je pojačati centralnu vlast i proširiti Bosnu na račun susjednih država. U toj politici pomagali su mu feudalci, a razlog zbog kojega se Bosna baš tada uzdigla je i politička situacija u susjednim državama. Srbija se nakon smrti cara Dušana počela polako raspadati jer je centralna vlast slabila. Kako bi obnovio srpsku državu, knez Lazar (oko 1329. – 1389.) tražio je pomoć od Tvrtka I., a problem su mu predstavljali upadi Osmanlija. S druge strane, prilike u Dalmaciji i Hrvatskoj išle su također u korist Bosne i Tvrtka I. U početku svoje vladavine morao se izboriti protiv vlastele jer je banska vlast nakon smrti Stjepana II. oslabila. U tim prilikama Tvrtko I. se okrenuo Ugarskoj i zbog toga početkom 1355. godine boravi kod katoličkog biskupa u Đakovu. Iako je pomagao Ludoviku I. povratiti vlast u Dalmaciji, ovaj je Bosnu pokušao oslabiti. Prvo je od Tvrtka I. zatražio dio Huma zapadno od Neretve (1357.), kao i Završje s Krajinom. Tvrtko I. bio je obavezan vojno pomagati kralja, a trebao je do kraja riješiti problem „krivovjeraca“ u svojoj zemlji. Đakovačkom biskupu je 1360. godine u svrhu njegove borbe protiv „krivovjeraca“ u Bosni dopuštena i uporaba vojne sile. Kao i prethodnim vladarima Bosne i Tvrtku I. je problem stvarala „Crkva bosanska“.³³

U želji održavanja svoga utjecaja u Bosni, dvije ugarske vojske 1363. godine upadaju u Bosnu (vjerojatno zbog neriješenih pitanja oko Huma), ali je na kraju rezultat ovih pohoda bio beznačajan. Ugarski su napadi na Bosnu odbijeni, a vojska se morala povući natrag u Ugarsku. Iako je kralj Ludovik I. tvrdio kako je napad na Bosnu bio usmjeren protiv „krivovjeraca“, za vjerovati je kako to nije točno. To nam potvrđuje i povelja Tvrtka I. koja je upućena Vukcu Hrvatiniću (poč. 14. st. – prije 1380.). Iako je Tvrtko I. uspio poraziti ugarsku vojsku, dio Huma i Završje s Krajinom i dalje su ostali pod utjecajem hrvatskog bana Nikole i Ludovika I. sve do njegove smrti 1382. godine. U ovom razdoblju Bosna upada u unutarnju krizu jer je bosanska vlastela ugrožavala trgovinu i gledala svoju korist. Tvrtko I. pokušao je obnoviti i ojačati svoju vlast, obnovio je veze s Ugarskom i okrenuo se Katoličkoj crkvi. Zbog toga je 1366. godine izbila pobuna vlastele (većina njih bili su „krivovjerci“) u kojoj je Tvrtko I. bio lišen vlasti, a za bana izabran je njegov brat Vuk (1345. – 1375.).³⁴ Tvrtko I. bježi u Ugarsku gdje dobiva pomoć i vraća se u Bosnu kako bi ponovno uspostavio vlast. To uspijeva tako što odanoj vlasteli daje nove posjede, onima koji su se na vrijeme pokorili ostavlja posjede, a one koji su se i dalje protivili protjerava. Krajem vladavine Ludovika I., koji je bio zaokupljen i drugim stvarima, Ugarska ne vrši nikakav jači pritisak na Bosnu. Katolička crkva je svoju aktivnost na prostoru Bosne povećavala bezuspješno, a bosanski biskup je i dalje boravio u Đakovu.

³³ Grafenauer, Perović i Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I*, 577-579.

³⁴ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 275-277.

U drugom razdoblju Tvrtkove vladavine njegova je vlast ojačala. Pobuna feudalaca i njihova odmetanja više nije bilo. Treba naglasiti kako bi vladavina Tvrtka I. zasigurno bila još jača i sjajnija da je imao veću potporu pape. Naime „Crkva bosanska“ bila je u uskoj vezi s feudalcima, a Katolička crkva tada nije imala presudan utjecaj na prostoru Bosne. Nakon sređivanja odnosa u svojoj zemlji, Tvrtko I. okrenuo se proširenju države. Iskoristio je tada slabo stanje srpske države i zajedno s knezom Lazarom uspio poraziti srpskog župana Nikolu Altomanovića (oko 1348. – nakon 1395.) 1373. godine. Bosna je tako dobila čitavo gornje Podrinje s Pivom, Tarom, srednjim i donjim Polimljem. Župe Trebinje, Konavli, Dračevica, koje su nakon navedenih sukoba uzeli Balšići (1360. – 1421.), ubrzo će doći pod bosansku vlast (1377.). Tvrtko I. će od Ugarske 1385. godine dobiti Kotor, a kako je osvojio dio srpskih zemalja, proglasit će sebe nasljednikom Nemanjića (bio s njima u rodu po ženskoj liniji). Tako je on 1377. godine u Mileševi, gdje se nalazio grob sv. Save, okrunjen za kralja Srbije, Bosne, Primorja i Zapadnih strana. Bitan događaj je smrt hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvinca jer je od tada znatno oslabio ugarski utjecaj. Tvrtko I. nakon toga mogao je povratiti izgubljene dijelove s početka svoje vladavine te proširiti utjecaj na prostor Dalmacije i Hrvatske. On upada u zapadni Hum i zauzima ga, a pod njegovu vlast ponovno dolaze Završje i Krajina. Uz pomoć Venecije, Tvrtko I. počinje izgrađivati ratnu mornaricu, a odobrene su mu tri galije.³⁵ Ove događaje nemoćna Ugarska mogla je samo promatrati i nije ih mogla spriječiti. U Ugarskoj nakon smrti Ludovika I. na prijestolje dolazi njegova kći Marija (1371. – 1395.) i žena Elizabeta (oko 1334. – 1387.). Mariju je 1385. godine oženio Sigismund Luksemburški (1368. – 1437.), kasnije rimsko-njemački car, a protiv Marije i njezine majke pobunili su se hrvatski velikaši predvođeni braćom Horvat. Oni su kao hrvatsko-ugarskog kralja postavili Karla Dračkog (1345. – 1386.), koji će ubrzo biti smaknut. Posljedica toga bila je i smrt regentice Elizabete, a Sigismund je postao hrvatsko-ugarski kralj 1387. godine.³⁶

Vidjevši u kakvom je stanju bila Ugarska, Tvrtko I. pokušava pod svoju vlast staviti i dalmatinske gradove. Treba reći kako je za vrijeme ovih sukoba Tvrtko I. bio na strani pobunjenika (Horvatovi) i napuljskog dvora. On prvo 1387. godine osvaja Klis, Ostrovicu i vrši pritisak na glavne gradove Dalmacije, Split i Zadar. Oni su bili prisiljeni voditi pregovore s Tvrtkom I. oko priznavanja njegove vlasti. To se događa nakon bitke na Kosovu polju u kojoj je 1389. godine sudjelovala i bosanska vojska. Split se Tvrtku I. predaje 1390. godine, a pod njegovu vlast dolazi južna Dalmacija sve do Velebita, osim Zadra. Tako se Tvrtko I. sada naziva

³⁵ Grafenauer, Perović i Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I*, 579-581.

³⁶ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 33-34.

kraljem Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja. Ovakvo jačanje Bosne i Tvrtka I. posljedica je tadašnje političke situacije na prostoru Balkana. Ugarska i Srbija bile su u rasulu, a počinje se osjećati i prisutnost Osmanlija, posebno u Srbiji. I Bosna je u vrijeme Tvrtka I. s njima vodila nekoliko sukoba. Najpoznatija je bitka kod Bileće iz 1388. godine u kojoj je bosanska vojska pod Vlatkom Vukovićem (umro oko 1392.) potpuno porazila Osmanlije. Širenje teritorija i uključivanje primorskih gradova znatno je ojačalo ekonomsku moć Bosne. U početku je Tvrtko I. bio naklonjen dubrovačkoj trgovini, ali sada ju je počeo ugrožavati s ciljem smanjenja njezine posredničke uloge. Kako je Ugarskoj morao ustupiti Drijeva na ušću Neretve, Tvrtko I. odlučio je podići novi grad (1382.) na ulazu u Boku Kotorsku. Gradu je dao naziv Sveti Stipan (kasnije Novi), a riječ je o današnjem Herceg Novom.³⁷ Tvrtko I. Kotromanić umire na vrhuncu svoje vladavine u ožujku 1391. godine. Kratak zaključak o njegovoj vladavini u svojoj knjizi donosi Vjekoslav Klaić. S pravom tvrdi kako je on bio jedan od najboljih vladara na ovom prostoru. Njegov cilj bila je neovisna i samostalna bosanska država. U tome je uspio zahvaljujući političkoj situaciji toga vremena i inteligentnoj vladavini. Uspio je na koncu natjerati i odbiti Ugarsku s ovog prostora i znatno proširiti svoju državu koja će na kraju postati kraljevina. Treba napomenuti i kako se uspješno izborio s bosanskom vlastelom i „krivovjercima“, a konačan opseg svoje države mogao je zahvaliti i jakim rodbinskim vezama, koje su u konačnici došle na naplatu njemu i njegovoj dinastiji.³⁸

5.2 Kralj Stjepan Dabiša i njegova žena Jelena Gruba

Iako je Tvrtko I. imao sina Tvrtka II., ipak ga je na prijestolju naslijedio Stjepan Dabiša (prva pol. 14. st. – 1395.), koji je tada bio najstariji član obitelji Kotromanić. Za pretpostaviti je, kako je on mlađi polubrat Tvrtka I. Poznato je, kako je Vladislav Kotromanić bio u braku s Jelenom Šubić, a iz tog braka rodili su se Tvrtko I. i Vuk. Stoga je moguće da je on bio sin Vladislava i neke druge nepoznate žene.³⁹ Točne okolnosti njegovoga dolaska na vlast nisu poznate, a pred njim bio je težak zadatak. Trebao je nastaviti dobru vladavinu Tvrtka I. U tome nažalost nije uspio, a može se reći kako nije bio dorastao svome položaju. U početku su mu problem stvarali krupni feudalski koji su se sve više počeli miješati u izbor kralja. Kako bi ojačali svoj položaj i teritorijalno se proširili, njima je odgovaralo da na vlast dođe slabiji vladar. Najistaknutiji od njih bili su: Pavao Radinović (umro 1415.), Hrvoje Vukčić (oko 1350. – 1416.), Vlatko Vuković, Sandalj Hranić (1370. – 1435.) i obitelj Sanković (1306. – 1404.).

³⁷ Grafenauer, Perović i Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I*, 581-583.

³⁸ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 192-195.

³⁹ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 287-288.

Bosna je nakon smrti Tvrtka I. uspjela zadržati svoj teritorij, a protiv bosanske prevlasti počinju se najprije buniti dalmatinski gradovi. S druge strane, treba napomenuti i napuljskog kralja Ladislava (1377. – 1414.). On je za glavnog namjesnika u Ugarskoj imenovao Ivaniša Horvata (oko 1340. – 1394.), a za hrvatsko-dalmatinskog bana Hrvoja i Vuka Vukčića (umro prije 1399.). Oni su bili protivnici Luksemburgovaca (1247. – 1443.), a to će imati i velik utjecaj na Bosnu. U Bosni će također doći do podjele snaga i stvaranja dviju struja.

Prve godine Dabišine vladavine nisu pokazivale slabljenje Bosne, a ugarski se utjecaj nije toliko osjećao. Razlog tomu je i zauzetost ugarskog kralja s drugim poslovima. Najbitniji događaj iz tog razdoblja je odbijanje jednog osmanskog napada 1392. godine. Jačanje bosanske vlastele dovodi do njihovog samostalnog istupanja i unutarnjih političkih problema. Tako su braća Sanković 1391. godine pokušali Dubrovčanima prodati konavosku župu. Zbog toga je kralj vojno intervenirao i poslao vojvodu Vlatka Vukovića i kneza Pavla Radinovića. Oni su istjerali braću Sanković sa spomenutog teritorija i međusobno ga podijelili. Takve sukobe imamo širom Bosne, a treba spomenuti sukob Vuka, Hrvoja Vukčića i Ivaniša Paližne (umro oko 1392.) zbog Ostrovice i Vrane. Bosanski i hrvatski velikaši su u ovom razdoblju često mijenjali političku orijentaciju (napuljski dvor ili Luksemburgovci), a dolazilo je i do međusobnih nesuglasica. 1394. godine dolazi do sukoba Stjepana Dabiše i Ivaniša Horvata. Stalni sukobi između velikaša i njihovo podržavanje Ladislava Napuljskog bio je razlog napada ugarskog kralja Sigismunda na svoje neposlušne podanike u Bosni. Porazio je Horvatove (prva Doborska bitka), a tada se ugarskom kralju pokorava i Stjepan Dabiša. Prema „Đakovačkom ugovoru“ on prima vazalne obaveze prema ugarskom kralju. Bosna je tada prepustila Ugarskoj vlast nad Dalmacijom i Hrvatskom, a Ugarska je bosanskog kralja i vlastelu primila pod svoju zaštitu. Bosna je tako vraćena u granice prije vladavine Tvrtka I. Kotromanića. Bosna je u kratkom vremenu izgubila svoju moć i teritorij, a slabašni kralj Stjepan Dabiša umire već krajem 1395. godine. Na upražnjeno bosansko prijestolje na kraju dolazi žena Stjepana Dabiše, Jelena Gruba (polovica 14. st. – nakon 1399.). Sigismund Luksemburški pokušao je ostvariti svoje pravo i domoći se prijestolja, ali je tada bio zaokupljen s Osmanlijama i nadolazećom bitkom kod Nikopolja (1396.). U vrijeme vladavine Jelene Grube u Bosni počinju još više jačati feudalci, a svaka donesena odluka bila je pod njihovim utjecajem. U zadnjim godinama 14. stoljeća vodeća osoba na prostoru Bosne bio je veliki vojvoda „Rusaga bosanskog“ Hrvoje Vukčić. Vrijedni spomena su još Pavao Radinović i Sandalj Hranić. Slab utjecaj kraljice Jelene ima za posljedicu osamostaljivanje bosanske vlastele. Oni su kraljicu Jelenu podržavali kako bi iz toga izvukli vlastitu korist. S druge strane, ugarski kralj Sigismund je nakon bitke kod

Nikopolja sudjelovao na krvavom križevačkom saboru na kojemu je na prevaru ubijen hrvatski ban Stjepan Lacković (umro 1397.). Još od 1397. godine u Bosni se, kako je već navedeno, stvaraju dvije suparničke strane. Jedna je podržavala kraljicu Jelenu (Nikolići i Radivojevići (14. i 15. st.)), a druga strana, koju su činili Sandalj Hranić i Hrvoje Vukčić, je na bosansko prijestolje htjela dovesti novoga kralja Stjepana Ostoju (druga pol. 14. st. – 1418.). Posljedično, unutarnja previranja u Bosni dovode do sve veće prisutnosti Osmanlija na ovom prostoru, a početkom 1398. godine kraljica Jelena Gruba nestaje s političke scene. Zadnji put spominje se 1399. godine, a od tada joj se gubi svaki trag.⁴⁰

5.3 Bosanska država od 1398. do 1421. godine

Nakon kraljice Jelene na bosansko prijestolje početkom svibnja 1398. godine dolazi Stjepan Ostoja. On je najvjerojatnije bio nezakoniti sin Tvrtka I. Kotromanića. U njegovo je vrijeme Bosna protiv sebe već imala Osmanlije i Ugarsku. Hrvatsko-ugarski kralj Sigismund smatrao je Stjepana Ostoju uzurpatorom. U takvim političkim okolnostima bosanski se vladar priklanja velikašima (Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić i Pavao Radinović) uz čiju je pomoć i došao na vlast. Navedeni velikaši vladaju gotovo samostalno, a kraljevsku vlast priznaju samo nominalno. Treba napomenuti kako su svi bili pristaše napuljskog dvora, a po vjeri su bili „bosanski krstjani.“⁴¹ Kralj Sigismund zbog toga 1398. godine vrši napad na Bosnu i Hrvoja Vukčića. Dodatni poticaj ugarskom napadu bila je i navodna suradnja Hrvoja Vukčića s Osmanlijama. Sigismund je smatrao da on ima legitimno pravo vladati Bosnom zbog „Đakovačkog ugovora“. Na početku je Sigismund sa svojom vojskom došao do utvrde Vrbas, gdje je boravio u vojnom logoru. Točnih informacija o tome što se nakon toga dogodilo nema, ali je za vjerovati kako je ova ekspedicija doživjela neuspjeh, a sama vojska povukla se nazad u Ugarsku.⁴²

U početku Ostojevine vladavine Osmanlije ipak nisu predstavljale veliku opasnost. Sultan Bajazid I. (oko 1360. – 1403.) u to se vrijeme pripremao za sukob s Timur-Lenkem (1336. – 1405.), a bio je na strani Bosne i Ladislava Napuljskog. Do 1402. godine kralj Ladislav je preko Bosne i Hrvoja Vukčića dobio podršku dalmatinskih gradova (Zadar, Šibenik, Trogir). Nadajući se kako Ladislav nikada neće doći na ove prostore, kralj Ostoja zamišljao je obnovu

⁴⁰ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 35-39.

⁴¹ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 211-214.

⁴² Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387-1463)* (Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006), 88-90.

bosanskog utjecaja u Dalmaciji. Problem mu je predstavljao jedino Dubrovnik koji je ostao vjeran hrvatsko-ugarskoj vlasti. Međutim, Ladislav Napuljski je 1403. godine u Zadru okrunjen za hrvatsko-ugarskog kralja. Krunidbi je prisustvovao Hrvoje Vukčić i brojni bosanski plemići, ali ne i Stjepan Ostoja. Iste godine izbija sukob između Bosne i Dubrovnika. Kralj Stjepan Ostoja htio je povratiti područje koje je ranije darovano Dubrovčanima. Bosna je uspjela zauzeti cijelo Primorje, osim utvrđenih mjesta. S druge strane Dubrovčani su se nadali pomoći svoga saveznika Ugarske, a zbog toga se i Stjepan Ostoja počinje priklanjati Ugarskoj. Nije imao povjerenja u Hrvoja i bosanske velikaše koji su gledali samo sebe, a bojava se odgovora Ugarske na njegov sukob s Dubrovnikom. Titularni hrvatsko-ugarski kralj Ladislav napušta Dalmaciju nakon ovih događaja. Kako bi se suprotstavio bosanskom kralju Hrvoje Vukčić okreće se Dubrovniku. Ujedinjeni protiv Ostoje oni pokušavaju za bosanskog kralja postaviti Pavla Radišića. Vrijedna spomena je i vojna Hrvoja Vukčića u kojoj je zauzeo grad Bobovac, a Stjepan Ostoja uspio je povratiti svoju vlast uz pomoć kralja Sigismunda. 1404. godine su se bosanski kralj, Dubrovnik, Hrvoje i ostali bosanski velikaši htjeli izmiriti. Najveći problem bio je spor oko Primorja kojega kralj Stjepan Ostoja nije htio vratiti Dubrovniku. Zbog toga se bosanska vlastela zajedno s Dubrovnikom pobunila i na bosansko prijestolje postavila Stjepana Tvrtka II. Tvrtkovića, zakonitog sina slavnog Tvrtka I. S dolaskom novoga kralja primarni cilj Bosne postaje primirje s Dubrovnikom, a to se događa 1405. godine. Kralj Sigismund je zbog smjene svoga štićenika Stjepana Ostoje bio bijesan i zbog toga krajem iste godine izbija sukob između Ugarske i Bosne. Ugarska vojska je kao i ranije odbijena, a zbačeni kralj Stjepan Ostoja gubi nadu u svoj povratak na vlast. Nakon ovoga brojni bosanski velikaši dobivaju od kralja Ladislava posjede i povlastice u Hrvatskoj i Dalmaciji. Do 1408. godine Bosna vrši pregovore s Mlečanima oko crnogorskih gradova i na kraju ponovno dobiva Budvu te učvršćuje svoj savez s Mletačkom Republikom.

Iste godine Ugarska s kraljem Sigismundom ponovno napada Bosnu. Vrhunac borbi bio je oko grada Dobora. Ugarska vojska uspjela je nadjačati bosansku, a u bitci su zarobljeni brojni bosanski velikaši, kao i kralj Tvrtko II. Tako je Bosna nakon Doborske bitke 1408. bila bez kralja. Nije poznato jesu li Sandalj Hranič i Hrvoje Vukčić sudjelovali u bitci, ali su se nakon ugarske pobjede poklonili kralju i dobili brojne povlastice. Kada je Ladislav Napuljski vidio kako je Ugarska ponovno uspostavila moć u Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji odluči se odreći svojih posjeda u Dalmaciji. Tako je on 1409. godine prodao Mlečanima svoje posljednje utočište, grad Zadar, za 100.000 dukata. Iako su se bosanski velikaši podredili kralju Sigismundu, bosanski narod je za to slabo mario. Tu je priliku iskoristio Stjepan Ostoja i uz

pomoć Radivojevića ponovno se domogao bosanskog prijestolja krajem 1408. godine. Takva politička situacija morala je dovesti do novih sukoba jer povratak Stjepana Ostoje na vlast nije odgovarala Sigismundu, a ni Hrvoju Vukčiću. Rat se vodio od 1410. do 1411. godine. Na Sigismundovoj strani bili su bosanski velikaši na čelu s Hrvojem Vukčićom i srpskim despotom Stjepanom Lazarevićem (1377. – 1427.), a na strani Stjepana Ostoje bio je samo Sandalj Hranić. Bosna je nakon tih sukoba raskomadana, a bosanski kralj vladao je samo malim prostorom u gornjoj Bosni. Ugled bosanskoga velikaša Sandalja Hranića je u ovo vrijeme porastao, a to je bio razlog njegova boravka na ugarskom dvoru 1412. godine. Ugarski kralj Sigismund ga je htio imati na svojoj strani. Kako se Sandalj Hranić uzdigao, tako je utjecaj Hrvoja Vukčića počeo slabiti. Protiv njega su se digli gotovo svi velikaši i Ugarska te su mu oduzeti svi posjedi u Slavoniji i Dalmaciji, osim nekoliko gradova. Razlog tomu bio je njegov sukob sa Sandaljem Hranićem. Hrvoje Vukčić se pokušavao opravdati ugarskom kralju, ali bezuspješno. Vidjevši u kakvoj je situaciji, on traži pomoć od Mlečana, ali ga oni odbijaju jer su netom sklopili primirje sa Sigismundom. Hrvoje Vukčić imao je još kakvu takvu vlast na prostoru Donje Bosne. On se izmiruje sa Stjepanom Ostojom, a u njegovoj borbi pomoć su mu trebali pružiti Osmanlije. U jeku sukoba 1415. godine između Hrvoja Vukčića i Sandalja Hranića ugarski dvor ponovno u Bosnu šalje Tvrtka II. On je trebao, uz pomoć svojih pristaša, preuzeti vlast u Bosni. Važno je za napomenuti, da je kralj Sigismund u ovo vrijeme zanemarivao prostor Bosne, Hrvatske i Dalmacije jer je bio zaokupljen drugim problemima. To je pokušao iskoristiti Hrvoje Vukčić, a želja mu je bila povratiti Split. U borbama koje su uslijedile prvi put sudjeluju i Osmanlije. Ugarska vojska je poražena, a Osmanlije uspijevaju prodrijeti čak do Celja. Iste godine u uroti Sandalja Hranića ubijen je knez Pavao Radinović. Nakon ovih događaja prisutnost Osmanlija na prostoru Bosne se povećava. U ožujku 1416. godine umire jedan od najvećih bosanskih velikaša, Hrvoje Vukčić. Politička situacija na prostoru Bosne nakon toga bila je u rasulu. Bosanski velikaši bili su u međusobnom sukobu, a posljedica toga je protjerivanje kralja Stjepana Ostoje. Međutim, već 1417. godine on ponovno uz pomoć Radivojevića uspostavlja svoju vlast na prostoru Huma. Kralj Stjepan Ostoja posljednji se put spominje 1418. godine kada i umire. Naslijedio ga je njegov sin Stjepan Ostojić (druga pol. 14. st. – 1421.). Prva godina njegove vladavine protekla je u miru, a poznato je da je Dubrovčanima izdao nekoliko povelja. Probleme mu počinje stvarati Sandalj Hranić, koji nije priznavao njegovu vlast. On je bio u savezu s Osmanlijama i uz pomoć njih pokušavao je proširiti svoju vlast. Važni događaji dolaze nam iz 1420. godine. Tada Bosna gubi grad Kotor, koji se stavio pod mletačku zaštitu, a na političkoj sceni se ponovno pojavljuje Tvrtko II. Iduće se godine posljednji put spominje

Stjepan Ostojić, a navodi se kako je uspio sklopiti savez s Mlecima. Nakon toga Bosnom ponovno vlada Stjepan Tvrtko II. Tvrtković.⁴³

5.4 Stjepan Tvrtko II. Tvrtković

Tvrtko II. je za bosanskog kralja postavljen u drugoj polovici 1420. godine. On je na početku svoje vladavine bio okrenut prema Mlečanima jer je smatrao kako su oni manje ugrožavali bosansku slobodu. Mlečani su htjeli ostvariti potpunu dominaciju na prostoru Jadrana, a zbog toga su bili u diplomatskom sukobu s Dubrovnikom. U te sukobe bio je upleten Tvrtko II. On je s Mlečanima pokušao sklopiti savez protiv cetinskog kneza Ivana Nelipčića (prije 1379. – 1435.). Kako je pritisak Osmanlija jačao, a poslušnost bosanskih velikaša slabila Tvrtko II. morao se okrenuti Ugarskoj. Zbog toga je njegov odnos Mlečanima zahladio. S kraljem Sigismundom ponovno uspostavlja dobre odnose 1425. godine. Iako je očekivao pomoć od Ugarske u borbi s Osmanlijama na kraju im se morao podrediti. Bosna je od 1428. godine bila obavezna Osmanlijama plaćati stalni godišnji danak. U ovom razdoblju bosanski velikaši sve više postaju osmanski vazali i stoje sultanu na raspolaganju. Tvrtko II. imao je nesuglasice sa srpskim despotom Stjepanom Lazarevićem, a razlog tomu bio je grad Srebrenica. U tom je sukobu poražen i prisiljen sklopiti mir.

U prvom desetljeću svoje vladavine Tvrtko II. uspijeva nakon dugo vremena u Bosni ojačati kraljevsku vlast. Dokaz tomu je ostavljanje bosanske krune u nasljedstvo Celjskim grofovima (prva pol. 14. st. – 1456.) (Herman II. (oko 1365. – 1435.)) ako ne bude imao nasljednika. I u gospodarskom smislu Bosna doživljava napredak, a najviše se prodaje i izvozi olovo i srebro. Tvrtku II. je na ruku išao i sukob Kosača (prva pol. 14. st. – 1482.) i Pavlovića (1391. – 1463.) u kojem je, podržavajući jedne pa druge, ojačao svoj položaj. Treba istaknuti kako je Tvrtko II. cijeli svoj život bio katolik, a oženio se 1428. godine. Ženidbom s Dorotejom Gorjanski, koja je veći dio svoga života provela na ugarskom dvoru, još su više učvršćeni odnosi Bosne i Ugarske. Kako bi uzdrмали vladavinu Tvrtka II., Osmanlije su oko 1432. godine kao protukralja isticali Radivoja (1424. – 1463.), nezakonitog sina kralja Ostoje. Sve se to događa u vrijeme Konavoskog rata (sukob Dubrovnika i Radoslava Pavlovića (umro 1441.) oko Konavala) koji će potrajati do 1433. godine. Osim vanjskih neprijatelja, Osmanlija i novog srpskog despota Đurađa Brankovića (oko 1375. – 1456.), Tvrtko II. dobiva mnoge neprijatelje i u vlastitoj zemlji. U ovom razdoblju sukobljava se s bosanskim velikašima Zlatonosovićima

⁴³ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 215-261.

(druga pol. 14. st. – prva pol. 15. st.) i Sandaljem Hranićem. S druge strane Osmanlije se sve više počinju miješati u unutarnje odnose bosanske države, a učestali su njihovi napadi i pljačkanja na tom prostoru. Zajedno s tim, Tvrtko II. dolazi u sukob i s Đurađom Brankovićem. Na njegovoj strani bili su Sandalj Hranić, Osmanlije i na kraju Radoslav Pavlović. U ovom ratu srpski despot osvaja prostor od Zvornika do Spreče, a Tvrtko II. povlači se u Visoko. Nakon što se opasnost povukla, u Bosni su još bile prisutne Osmanlije i protukralj Radivoj, a Tvrtko II. odstupa s prijestolja te bježi u Ugarsku (1434.) kod kralja Sigismunda.

Novi kralj Radivoj bio je samoprozvani kralj Bosne. On nije uspio dobiti priznanje ili podršku izvan zemlje. Njegov je položaj uvelike ovisio o velikašu Sandalju Hraniću, koji umire 1435. godine. Njegove posjede nasljeđuje njegov sinovac Stjepan Vukčić-Kosača (oko 1404. – 1466.). Ove vijesti ohrabruju Tvrtka II. i on se u travnju iste godine vraća u Bosnu. Tako je izbijanje još jednog rata bilo neizbježno. U sukobima na jednoj strani sudjeluju Tvrtko II. s Ugarskom i bosanskim velikašima, a na drugoj strani Stjepan Vukčić-Kosača i Radivoj. U ovom ratu sudjeluju i Osmanlije koje u pomoć poziva Stjepan Vukčić-Kosača. Uz njih uspijeva povratiti izgubljeni teritorij, a bosanski kralj Tvrtko II. ponovno se povlači. Do 1437. godine dolazi do pomirenja Tvrtka II. i Stjepana Vukčića. Nakon toga Tvrtko II. napušta Ugarsku, koja je u ratu s Frankopanima i priklanja se Osmanlijama. Vraća se u zemlju, postaje osmanski vazal i istiskuje protukralja Radivoja. Iste godine umire ugarski kralj Sigismund, a nasljeđuje ga Albert II. Habsburgovac (1397. – 1439.). U godinama koje slijede položaj Tvrtka II. bio je težak, a razlog tomu ponajviše je bila prisutnost Osmanlija. U Bosni se i dalje vode unutarnji sukobi između velikaša (Kosača i Pavlovića) u kojima stalno sudjeluju Osmanlije. 1439. godine Ugarska ponovno ostaje bez kralja, a Tvrtko II. podržava Ugarsko-poljsku uniju i izbor Vladislava I. Jagelovića (1424. – 1444.). Zbog takve politike, događaju se novi upadi Osmanlija na prostor Bosne. Stjepan Kosača je do 1441. godine uz pomoć Osmanlija ojačao, a u prilog mu je išla smrt Radoslava Pavlovića. Njegov je utjecaj i ugled u Bosni sada bio jači od kraljevog. Tvrtko II. u nekoliko je navrata molio Mlečane i Dubrovnik za pomoć, ali je svaki put odbijen. Tako je 1443. godine ostao usamljen u borbi protiv Stjepana Kosače i Osmanlija. U jeku ugarskih priprema za rat s Osmanlijama, u kojemu je trebao i sam sudjelovati, umire Stjepan Tvrtko II. Tvrtković.⁴⁴

⁴⁴ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 56-69.

5.5 Stjepan Tomaš (Stjepan Toma Ostojić)

Krajem 1443. godine na vlast u Bosni dolazi Stjepan Tomaš (1411. – 1461.). Političke su okolnosti toga vremena uvelike utjecale na njegovu vladavinu. Prije njegova dolaska na vlast Osmanlije uspijevaju zauzeti Srebrenik – najistureniju utvrdu koja je od 1405. godine bila u ugarskim rukama. Posljedica toga je slabljenje ugarskog položaja prema Osmanskom Carstvu. Pod prijetnjom protukralja Radivoja Ostojića i Friedricha Celjskog (1379. – 1454.) kralj pokušava potražiti pomoć. Prve diplomatske kontakte Stjepan Tomaš ostvaruje s Venecijom i njemačkim carem Friedrichom III. (1415. – 1493.). Očekujući probleme s ugarske i osmanske strane kralj prvotno traži vojnu pomoć i zaštitu od Venecije. Podršku nije dobio pa se pritisnut sa svih strana okreće Ugarskoj. Godine 1444. kralj sklapa vazalni ugovor s Vladislavom I. Jagelovićem koji mu je jamčio prijestolje i predstavljao odskočnu dasku u njegovoj daljnjoj vladavini. Nažalost odredbe ovoga ugovora nikada u potpunosti neće biti provedene u djelo, a takvi će biti i ugovori sklopljeni u Doboru i Segedinu 1449. i 1458./59. Bilo kako bilo, kralju Vladislavu u velikom je interesu uključiti Bosnu u antiosmansku koaliciju. Ovaj će ugovor također poslužiti Janku Hunjadiju (1407. – 1456.) u njegovim nastojanjima protiv Celjskih grofova. Bitan događaj koji će imati veliki odjek u ovom razdoblju jeste i bitka kod Varne u kojoj je smrtno stradao kralj Vladislav I. Jagelović. Nakon toga Stjepan Tomaš obnavlja veze s Venecijom i uspješno ratuje protiv Stjepana Vukčića. Može se zaključiti kako je u prvim godinama svoje vladavine, najviše zahvaljujući diplomacijom i političkim prilikama u Ugarskoj, bosanski kralj konsolidirao svoju vlast i poziciju.⁴⁵

U vjerskom pogledu, u prvoj polovici 15. stoljeća u Bosni je ponovno zavlдалo patarenstvo. Biskup Toma, koji je u ovom razdoblju djelovao na prostoru Bosne uz nagovor pape, pokušava kralja Stjepana prikloniti katoličkoj vjeri. Pod sve većim pritiskom Osmanlija kralj je uvidio kako su mu potrebni saveznici. Nakon dužih pregovora kralj popušta i prihvaća kršćansku vjeru, a papa Eugenije IV. (1383. – 1447.) ga 1445. godine potvrđuje za bosanskog kralja i nasljednika Stjepana Ostoje. Bitan je događaj i ženidba Stjepana Tomaša i Katarine Kosače (1446. godine), kćerke Stjepana Kosače. Ovim činom dolazi do primirja Kotromanića i Kosača, koji su do tada bili u stalnim sukobima. S druge strane, iako je prešao na katoličanstvo, kralj nije htio dodatno zakomplicirati prilike u državi pa tako i nije došlo do progona patarena. Iz ovih postupaka jasno je vidljiva Stjepanova težnja za stabilizacijom Bosne.⁴⁶ U tom je

⁴⁵ Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta krana ugarska i sveta krana bosanska 1387-1463)*, 283-289.

⁴⁶ Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, 287-292.

trenutku u Bosni barem privremeno došlo do mira i spokojstva. Kralj je bio u dobrim odnosima i s Ugarskom, u kojoj je na položaj gubernatora došao Janko Hunjadi, koji je vladao u ime malodobnog kralja Ladislava Posmrčeta (1440. – 1457.). Nesuglasice su ipak postojale između Bosne i despota Đurađa Brankovića. Sukob se vodio oko važnog rudarskog centra Srebrenice, a završio je međusobnim dogovorom. Događaj koji je prekinuo relativno mirno dvogodišnje razdoblje u Bosni jest savez Stjepana Kosače i Đurađa Brankovića. Želeći iskazati svoju samostalnost i samovolju, Stjepan Kosača 1448. godine uzima titulu hercega, a posjedi kojima je upravljao dobili su naziv Hercegovina. U godinama koje slijede, događaju se stalni sukobi na relaciji Stjepana Tomaša i Stjepana Kosače. Do primirja dolazi 1451. na inzistiranje Kosače, koji je u to vrijeme ratovao s Dubrovnikom (drugi Konavoski rat).⁴⁷

Potaknut prošlošću, bosanski kralj imao je pretenzije na prostor Hrvatske i Dalmacije. Godine 1453. umire ban Petar Talović. Pravo na teritorij bana polagali su Stjepan Tomaš i Stjepan Kosača, kojega su pomagali Frankopani i grofovi Celjski te Mlečani. Početkom 1455. godine bosanski kralj i grofovi Celjski otimali su se za Banovinu Hrvatsku. Kako bi riješio ovu situaciju, kralj se obraća Veneciji, ali bezuspješno.⁴⁸ Treba spomenuti i događaj koji je uvelike odredio samu povijest ovog prostora, pa i šire, a to je pad Carigrada 1453. godine. Od ovoga događaja najveću korist imao je Stjepan Kosača, koji je s Osmanlijama već bio u kontaktu. Osmanlije su podržavali njegove pretenzije na posjede u Cetinskoj krajini i suparništvo s bosanskim kraljem. Malo toga bilo je od koristi jer je na kraju taj teritorij, kao i nasljednike pokojnoga bana Talovca, uzela pod zaštitu Venecija. Iduće godine dolazi do ponovnoga pomirenja kralja i Stjepana Kosače. Razlog tomu bila je sve veća osmanska prijetnja. U ovakvoj političkoj situaciji obojica se okreću Ugarskoj. 1456. godine osmanski sultan traži od Stjepana Tomaša i Kosače pomoć pri osvajanju Beograda i Smedereva. Iako su Osmanlije pod zidinama Beograda doživjele poraz, obojica shvaćaju kakva im opasnost prijeti pa su se za pomoć obratili i papi. Bosna je u ovo vrijeme mir s Osmanlijama do neke mjere i kupovala jer nam podaci govore o iznosima od preko 160.000 dukata koje je kralj od pada Carigrada pa do 1457. godine dao Porti. Iduće je godine bosanski kralj vodio ratove protiv Osmanlija koji su na kraju završili primirjem i plaćanjem danka. Prilikom da zavlada na prostoru Srbije, kralj je vidio nakon smrti srpskog despota Đurađa Brankovića 1456. godine. Plan je bio oženiti svoga sina Stjepana Tomaševića (1438. – 1463.) za Jelenu, kćerku novoga despota Lazara Brankovića (1421. – 1458.). Međutim, do vjenčanja nije došlo jer 1458. godine umire srpski despot. Potvrda kako

⁴⁷ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 71-73.

⁴⁸ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 308-309.

će bosanski vladar ipak vladati i prostorom despotovine došla je na saboru u Segedinu, gdje se sastaju Stjepan Tomaš i Matijaš Korvin (1443. – 1490.), novi hrvatsko-ugarski kralj. Bosanski kralj dobiva od Korvina suglasnost o ženidbi. Sam odlazak kralja u Ugarsku nameće zaključak o vazalnom odnosu Bosne i Ugarske. Osmanlije su u međuvremenu upali u Bosnu, a kraljević Stjepan zajedno sa stricem Radivojem bježi u Smederevo. Tamo se 1459. godine održalo toliko željeno vjenčanje kojim i službeno sin kralja Stjepana Tomaša postaje despot.⁴⁹

Bosanska vlast na prostoru Srbije nije dugo trajala jer je osmanski sultan iste godine isplanirao napad na najvažniji grad u despotovini. Znajući što ga čeka Stjepan Tomašević, novi srpski despot, predaje se kako bi se spasio. Nakon pada Smedereva, Srbija je pretvorena u pašaluk.⁵⁰ Predaja Smedereva od strane Stjepana Tomaševića postaje glavna tema na europskim dvorovima. Nedugo nakon što su Bosna i njezin kralj sa sebe skinuli ljagu „hereze“, ovim činom postaju izdajnici i osmanski kolaboratori. Kralj Matijaš Korvin nakon toga oduzima nekoliko posjeda koji su bili u rukama Kotromanića. Kako bi pokušao oprati sinov postupak bosanski kralj daje ultimatum „bosanskim krstjanima“ u kojem ih tjera da se pokrste ili napuste državu. Većina ih je prihvatila kršćanstvo, a u godinama koje slijede doći će do njihovog potpunog nestanka. U posljednjoj godini vladavine Stjepana Tomaša, Osmanlije prodiru u sjeveroistočnu Bosnu i dobivaju od njega prijelaze preko Save. S druge strane Stjepan Kosača uspijeva za 40.000 dukata kupiti mir. Usprkos uklanjanju „heretika“ bosanski kralj tonuo je sve više i više. Potrebnu pomoć, koju je potražio od Venecije, nije dobio, a ona ugarska je svakako bila upitna. Razlog tomu bili su stalni sukobi između kralja Matijaša Korvina i cara Friedricha III., koji će tek 1463. godine biti riješeni. U ovakvim prilikama Bosna nakon smrti Stjepana Tomaša 1461. godine pada u ruke svoga posljednjeg kralja Stjepana Tomaševića.⁵¹

5.6 Stjepan Tomašević

Nakon smrti Stjepana Tomaša na prijestolje dolazi njegov sin Stjepan Tomašević. Kako bi uklonio eventualne trzavice u državi, novi kralj za majku priznaje kraljicu Katarinu Kosaču (biološka majka mu je bila Vojača). Nakon toga čina, Tomašević dobiva podršku i od Stjepana Kosače koji je, kako je već spomenuto, bio u sukobu s njegovim ocem i samostalno vladao na području Hercegovine.⁵² Uvidjevši kakva mu opasnost prijeti od osmanskog sultana, novi se

⁴⁹ Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, 73-75.

⁵⁰ Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, 315-317.

⁵¹ Lovrenović, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387-1463)*, 333-338.

⁵² Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 323.

bosanski kralj pokušavao pripremiti za konačni obračun. Na državnom saboru 1461. godine na kojem je Tomašević i službeno okrunjen papinskom krunom bili su prisutni svi važniji članovi velikaških obitelji. Računajući na pomoć zapada i kršćanske koalicije, kralj 1462. godine odbija sultanu plaćati danak. Kada se uvjerio da očekivanu pomoć neće dobiti, a kako bi spriječio katastrofu, kralj se obraća Porti. Iako je bosansko poslanstvo dobilo obećanje o nenapadanju, na tomu nije ostalo. Samo nekoliko dana poslije Mehmed II. (1432. – 1481.) kreće s velikom vojskom na Bosnu. U mjesec dana osmanski sultan uspio je uništiti bosansku državu i pretvoriti ju u sandžak. U isto vrijeme naredio je smederevskom sandžak-begu napad na Ugarsku pa je tako i eventualna pomoć Matijaša Korvina pala u vodu.⁵³

Moćna osmanska vojska nije mogla biti zadržana, a Stjepan Tomašević pokušava napustiti državu. Osmanska konjica ga sustiže u gradu Ključu na Sani te se on predaje. Iako mu je predajom obećana poštediti života do toga nije došlo. Posljednji bosanski kralj i njegov stric Radivoj bivaju pogubljeni kod Jajca 1463. godine. Na povratku iz Bosne sultan izdaje glasoviti dokument (Ahdnamu) fra Anđelu Zvizdoviću (1420. – 1498.).⁵⁴ U događajima koji slijede bitno je napomenuti otpor Matijaša Korvina i Stjepana Kosače. Oni zajedno u savezu s Venecijom uspijevaju vratiti neka područja (uglavnom sjeverni dio Bosne) pod svoju vlast. Rezultat toga bilo je stvaranje dviju banovina (Jajačke i Srebreničke) koje su služile kao obrana od Osmanlija, a za gubernatora Bosne postavljen je slavonski velikaš Emerik Zapolja (umro 1487.). Herceg Stjepan i njegovi sinovi izdržali su do 1482. godine kada je osvajanjem Novog zauzeta Hercegovina.⁵⁵

⁵³ Grafenauer, Perović i Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I*, 609-611.

⁵⁴ Mandić, *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*, 325-326.

⁵⁵ Grafenauer, Perović i Šidak, *Historija naroda Jugoslavije I*, 611-613.

6. Zaključak

Iz navedenih događaja iz političke povijesti, može se zaključiti kako je razdoblje kasnog srednjeg vijeka na prostoru Bosne bilo burno. Dinastija Kotromanić najvjerojatnije je bila hrvatskog roda, a porijeklo je vukla s područja današnje Požege ili Banja Luke. Tu pretpostavku potkrepljuju njihovi posjedi. Kao začetnik dinastije uzima se ban Prijezda, koji je Bosnom vladao u drugoj polovici 13. stoljeća. Vladar koji je ojačao srednjovjekovnu bosansku državu bio je Stjepan II. Kotromanić. Za njegove vladavine Bosna počinje imati sve veći utjecaj na Jadranu, a može se reći kako je kulturno i politički bila samostalna. Stjepan II. bio je pronicljiv vladar nakon kojega će Bosna doživjeti svoj vrhunac. Tvrtko I. Kotromanić vrlo je dobro iskoristio političke prilike toga vremena i uspio ojačati centralnu vlast te dodatno proširiti granice svoje države. Proglasio se nasljednikom Nemanjića te je 1377. godine okrunjen za kralja. Treba napomenuti i jake rodbinske veze koje su Kotromanići imali, a koje su naravno vješto iskoristili. Nakon smrti kralja Tvrtka I. bosanska država počinje slabiti, a osjeća se sve veći pritisak Osmanlija. Bosna pada u osmanske ruke 1463. godine, a posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević biva ubijen. Vladavinu dinastije obilježila je stalna borba s feudalcima i „herezom“. Kao što je napomenuto, pripadnici „Crkve bosanske“ su u određenim razdobljima imali velik utjecaj na političke okolnosti i pojedine vladare. Zbog toga je u Bosni kroz cijelo razdoblje prisutan utjecaj Katoličke crkve. Treba se osvrnuti i na teze iz uvodnog dijela i zapitati se u kolikoj je mjeri bosanska država u vrijeme Kotromanića bila samostalna i koliki je bio utjecaj drugih država (Ugarske, Mlečana, Crkve, Osmanskog Carstva). Na to pitanje teško je dati točan odgovor. Bosna jest na svom vrhuncu bila samostalna država s kraljem na vlasti, ali je u velikom dijelu vladavine dinastije Kotromanić bila pod utjecajem drugih država ili autoriteta. Prije svega, bila je to Ugarska koji je svoj utjecaj htjela proširiti na područje Bosne te Venecija koja je bila prisutna na Jadranu. Ne treba zaboraviti ni autoritet i prisutnost Katoličke crkve koja je u velikoj mjeri utjecala na pojedine članove dinastije. Stoga treba biti oprezan i reći kako je Bosna u pojedinim razdobljima bila samostalna, ali i pod jakim utjecajem okolnih „sila“. Njen odnos s Ugarskom bi se u najvećoj mjeri mogao opisati kao vazalni. Pojavom Osmanlija nazire se kraj vladavine dinastije Kotromanić. Na pitanje je li se Bosna mogla bolje oduprijeti naletu sultana Mehmeda II. je lako odgovoriti. Politička situacija kao i moć tadašnjeg Osmanskog Carstva daju nam za pravo reći „ne“.

7. Popis literature

1. Grafenauer, Bogo, Perović, Dušan i Šidak, Jaroslav. *Historija naroda Jugoslavije I*. Zagreb: Školska knjiga, 1953.
2. Kaučić, Domagoj. „Bosanski krstjani – religijska načela i utjecaj u srednjovjekovnoj Bosni“. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 10 (2019): 25-30. Pristup ostvaren 25. V. 2021.
https://hrcaak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=342424
3. Klaić, Nada. *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377.)*. Zagreb: Eminex, 1994.
4. Klaić, Vjekoslav. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*. Zagreb, 1882.
5. Lovrenović, Dubravko. *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387-1463)*. Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006.
6. Malcolm, Noel. *Bosna: kratka povijest*. Preveo Zlatko Crnković. Sarajevo: biblioteka Memorija, 2011.
7. Mandić, Dominik. *Bosna i Hercegovina: državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*. Chicago-Rim: Ziral, 1978.
8. Mikulić, Tihomir. „O Tvrtkovu kraljevskom zlatniku, o njegovoj krunidbi te o Crkvi bosanskoj - II. dio“. *Numizmatičke Vijesti* 51 (2009): 93-94. Pristup ostvaren 21. V. 2021.
https://hrcaak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=344692
9. Živković, Pavo. *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*. Mostar: Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, 1994.